

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC80 (82)

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2024

YEARBOOK

2024

ГОДИНА 15
БРОЈ 23

VOLUME XV
NO 23

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2024
YEARBOOK
2024**

**ГОДИНА 15
БР. 23**

**VOLUME XV
NO 23**

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY**

ГОДИШЕН ЗБОРНИК ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

За издавачот:

проф. д-р Луси Караниколова -Чочоровска

Издавачки совет

проф. д-р Дејан Мираковски

проф. д-р Лилјана Колева-Гудева

проф. д-р Луси Караниколова -Чочоровска

проф. д-р Светлана Јакимовска

проф. д-р Ева Ѓорѓиевска

Редакциски одбор

проф. д-р Ралф Хајмрат – Универзитет од Малта, Малта
проф. д-р Неџати Демир – Универзитет од Гази, Турција
проф. д-р Ридван Џанин – Универзитет од Едрене, Турција
проф. д-р Стана Смиљковиќ – Универзитет од Ниш, Србија
проф. д-р Тан Ван Тон Та – Универзитет Париз Ест, Франција
проф. д-р Карин Руке Бритен – Универзитет Париз 7 - Дени Дидро, Франција
проф. д-р Роналд Шејфер – Универзитет од Пенсилванија, САД
проф. д-р Кристина Кона – Хеленски Американски Универзитет, Грција
проф. д-р Златко Крамарик – Универзитет Јосип Јурај Штросмаер, Хрватска
проф. д-р Борјана Просев-Оливер – Универзитет во Загреб, Хрватска
проф. д-р Татјана Гуришиќ-Бекановиќ – Универзитет на Црна Гора, Црна Гора
проф. д-р Рајка Глушица – Универзитет на Црна Гора, Црна Гора
доц. д-р Марија Тодорова – Баптистички Универзитет од Хонг Конг, Кина
доц. д-р Зоран Поповски – Институт за образование на Хонг Конг, Кина
проф. д-р Елена Андонова – Универзитет „Неофит Рилски“, Бугарија
м-р Диана Мистреану – Универзитет од Луксембург, Луксембург
проф. д-р Зузана Буракова – Универзитет „Павол Јозев Сафарик“, Словачка
доц. д-р Наташа Поповиќ – Универзитет во Нови Сад, Србија

проф. д-р Светлана Јакимовска, проф. д-р Луси Караниколова-Чочоровска,
проф. д-р Ева Ѓорѓиевска, проф. д-р Махмут Челик, проф. д-р Јованка Денкова,
проф. д-р Даринка Маролова, проф. д-р Весна Коцева, доц. д-р Надица Негриевска,
доц. д-р Марија Крстева, доц. д-р Наталија Поп Зариева, проф. д-р Игор Станојоски,
проф. д-р. Лидија Камчева Панова

Главен уредник

проф. д-р Светлана Јакимовска

Одговорен уредник

проф. д-р Ева Ѓорѓиевска

Јазично уредување

м-р. Лилјана Јовановска (македонски јазик)

доц. д-р Сашка Јовановска (англиски јазик)

доц. д-р Наталија Поп Зариева (англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“–Штип

Филолошки факултет

ул. „Крсте Мисирков“ 10-А п. факс 201, 2000 Штип

Република Северна Македонија

YEARBOOK FACULTY OF PHILOLOGY

For the publisher:

Prof. Lusi Karanikolova-Cocorovska, PhD

Editorial board

Prof. Dejan Mirakovski, PhD

Prof. Liljana Koleva-Gudeva, PhD

Prof. Lusi Karanikolova-Cocorovska, PhD

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD

Prof. Eva Gjorgjievska, PhD

Editorial staff

Prof. Ralf Heimrath, PhD – University of Malta, Malta

Prof. Necati Demir, PhD – University of Gazi, Turkey

Prof. Rıdvan Canım, PhD – University of Edrene, Turkey

Prof. Stana Smiljkovic, PhD – University of Nis, Serbia

Prof. Thanh-Vân Ton-That, PhD – University Paris Est, France

Prof. Karine Rouquet-Brutin PhD – University Paris 7 – Denis Diderot, France

Prof. Ronald Shafer PhD – University of Pennsylvania, USA

Prof. Christina Kona, PhD – Hellenic American University, Greece

Prof. Zlatko Kramaric, PhD – University Josip Juraj Strosmaer, Croatia

Prof. Borjana Prosev – Oliver, PhD – University of Zagreb, Croatia

Prof. Tatjana Gurisik- Bekanovic, PhD – University of Montenegro, Montenegro

Prof. Rajka Glusica, PhD – University of Montenegro, Montenegro

Ass. Prof. Marija Todorova, PhD – Baptist University of Hong Kong, China

Ass. Prof. Zoran Popovski, PhD – Institute of education, Hong Kong, China

Prof. Elena Andonova, PhD – University Neofit Rilski, Bulgaria

Diana Mistreanu, MA – University of Luxemburg, Luxemburg

Prof. Zuzana Barakova, PhD – University Pavol Joseph Safarik, Slovakia

Ass. Prof. Natasa Popovik, PhD – University of Novi Sad, Serbia

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD, Prof. Lusi Karanikolova-Cocorovska, PhD,
Prof. Eva Gjorgjievska, PhD, Prof. Mahmut Celik, PhD, Prof. Jovanka Denkova, PhD,
Prof. Darinka Marolova, PhD, Prof. Vesna Koceva, PhD, Prof. Nadica Negrievska, PhD,
Prof. Marija Krsteva, PhD, Prof. Natalija Pop Zarieva, PhD, Prof. Igor Stanojoski, PhD,
Prof. Lidija Kamceva Panova, PhD

Editor in chief

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD

Managing editor

Prof. Eva Gjorgjievska, PhD

Language editor

Liljana Jovanovska, MA (Macedonian language)

Prof. Saska Jovanovska, PhD, (English language)

Prof. Natalija Pop Zarieva, PhD, (English language)

Technical editor

Slave Dimitrov

Address of editorial office

Goce Delcev University

Faculty of Philology

Krste Misirkov b.b., PO box 201

2000 Stip, Republic of North Macedonia

СОДРЖИНА / CONTENTS

Јазик / Language

Билјана Ивановска

ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА И ChatGPT – ПРЕДИЗВИЦИ ВО
НАСТАВАТА ПО ГЕРМАНСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК

Biljana Ivanovska

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ChatGPT – CHALLENGES IN
TEACHING GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE 9

Марија Леонтиќ

СИНТАГМИ СО БРОЈ ВО ТУРСКИОТ ЈАЗИК И
НИВНОТО ПРЕДАВАЊЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Marija Leontik

WORD CLASS NUMBERS SYNTAGM IN TURKISH LANGUAGE
AND THEIR EQUIVALENCE IN MACEDONIAN LANGUAGE 19

Меги Димова, Даринка Маролова, Драгана Кузмановска

ИДИОМИТЕ ВО ГОВОРИТЕ НА ГЕРМАНСКИТЕ
ПОЛИТИЧАРИ И НИВНА ПРЕВОДЛИВОСТ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Megi Dimova, Darinka Marolova, Dragana Kuzmanovska

IDIOMS IN THE SPEECH OF GERMAN POLITICIANS AND
THEIR TRANSLATABILITY INTO MACEDONIAN LANGUAGE 31

Книжевност / Literature

Јованка Денкова

„СЕ Е ВО РЕД“ – РОМАН ОД ЈАСМИНКА ПЕТРОВИЌ ЗА
ПАДОВИТЕ И ПОДЕМИТЕ ВО ЖИВОТОТ НА АДОЛЕСЦЕНТИТЕ

Jovanka Denkova

“EVERYTHING IS FINE” – NOVEL BY JASMINKA PETROVIĆ
ON THE UPS AND DOWNS IN ADOLESCENT LIVES 43

Natalija Pop Zarieva, Krste Iliev, Dragan Donev

TRAUMA, LOSS AND MEMORY: HAUNTINGS IN

COLERIDGE'S “RIME” AND BYRON'S “GIAOUR” 61

Култура / Culture

Ana Velinova

MUSEUM ARCHITECTURE AND PLACE: THE IDEA OF GROWTH 73
IN MUSEUM DESIGN

Marija Krsteva

EUROPEAN FASHION FIGURES IN AMERICAN BIOFICTIONS 79

Јазик / Language

**ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА И ChatGPT – ПРЕДИЗВИЦИ ВО
НАСТАВАТА ПО ГЕРМАНСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК****Билјана Ивановска¹**¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип,
e-mail: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Вештачката интелигенција (artificial intelligence-AI/künstliche Intelligenz-KI) влијае на нашиот живот, во секојдневието, од повеќе и од различни аспекти. Се наоѓаме во време кога разговараме преку компјутер со дигитални асистенти, слушаме музика базирана на алгоритми кои ги анализираат нашите навики, активности на интернет или на социјалните мрежи, или пак, преведуваме пораки на англиски јазик или на друг странски јазик со притискање на само едно копче. Кога ChatGPT беше објавен на 30 ноември 2022 година во јавноста, многу луѓе зборуваа и пишуваа за разорната сила и моќ на генеративната вештачка интелигенција. Но, како се менува светот на учењето на странскиот јазик во светлоста на новиот технички развој? Трудот пристапува до ова прашање од различни перспективи. Дали во прекрасниот нов свет на преведувачки алгоритми и автоматизирано текстуално создавање е потребно да се учат јазици, и ако да, за кои потреби? Какви се јазичните вештини кои ќе бидат важни во иднина? Која е оптималната насока на вештачката интелигенција (ВИ) при изучувањето на еден странски јазик? Кој ќе ги обучува наставниците за работа со ВИ и кој ќе развива наставни материјали? И која улога ќе ја имаат наставниците во овој нов свет на истражување? Преку практични примери ја прикажуваме конкретната употреба на ChatGP во изучувањето на германскиот како странски јазик и какво потенцијално влијание можат да понудат новите современи инструменти во наставниот процес.

Клучни зборови: *вештачка интелигенција; чеп-бој; ChatGP; настава по германски како странски јазик*

**ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ChatGPT – CHALLENGES IN TEACHING
GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE****Biljana Ivanovska¹**¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
e-mail: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

Abstract: Artificial intelligence (AI) affects our lives in everyday situations, from multiple and diverse aspects. We are in a time when we communicate through computers with digital assistants, listen to music based on algorithms analyzing our habits, internet activities, or social media, or even translate messages into English or another foreign language with just

a press of a button. When ChatGPT was released on November 30, 2022, to the public, many people talked and wrote about the disruptive power and capability of generative artificial intelligence. However, how is the world of learning foreign languages changing in light of this new technological development? Various perspectives approach this question. Is it necessary to learn languages in the beautiful new world of translation algorithms and automated textual creation, and if so, for what purposes? What language skills will be crucial in the future? What is the optimal approach of artificial intelligence in language learning? Who will train teachers to work with AI, and who will develop teaching materials? And what role do teachers play in this new world of exploration? Through practical examples, we illustrate the specific use of ChatGPT in learning German as a foreign language and the potential impact of these new modern tools in the educational process.

Keywords: *artificial intelligence, chat-bot, ChatGPT, teaching German as a foreign language*

1. Вовед

Вештачката интелигенција (ВИ) се смета за еден од мега-трендовите на 21-иот век и како значајна шанса за нови перспективи во иднината на човештвото. Технологијата овозможува напредок како автономното учење или обработка и анализа на големи количини податоци може да помогне значително во олеснување на секојдневието на многумина – барем од теоретски аспект. Во практика, ВИ сè уште се среќава со некои предизвици. Таа е резултат на машинското учење и затоа е ефикасна само колку што е и процесот на учење. Овој процес често се базира на откривањето на врски помеѓу дадените влезни информации и соодветните излезни резултати. Кога ВИ може самостојно да изврши правилен фидбек („feed back“), се смета дека е постигнат успешен резултат (Бергерс, 2023).

Од своето појавување во јавноста, во ноември 2022 година, интелигентниот чет-бот ChatGPT е присутен во медиумите и се користи, и за него се разговара интензивно од страна на стручњаци и од широката популација (Хонегер, 2023). Исто така, кај наставниците во училиштата и на универзитетите, дијалогот изведен преку компјутерски софтвер предизвика значителен немир и поттична разговор и дискусии за начинот на постапување на образовните институции со вештачката интелигенција. Притоа, се проектираат можностите и ризиците околу користењето на оваа алатка во наставата, воопшто.

Употреба на вештачка интелигенција (ВИ) во образованието и при учењето е актуелна и популарна тема, која во многу области на образованието добива сè повеќе значење. Употребата на вештачка интелигенција (ВИ) во наставата по странски јазици може да има значителни предности и да го збогати учењето на студентите. Еве неколку начини како ВИ може да се користи во оваа област (според Хајмбрехт, 2023):

- А) *Персонализирано учење*: ВИ може да ги анализира потребите и стилите на учење на студентите и да им обезбеди персонализирани учебни материјали. Ова помага во прилагодувањето на учењето според индивидуалните потреби на секој студент.
- Б) *Автоматско оценување*: ВИ може да биде вклучена во процесот на оценување, што го олеснува и забрзува оценувањето на писмени задачи или јазични вежби. Ова често ја олеснува работата на наставниците и им овозможува повеќе време за активности со студентите.
- В) *Виртуелни асистенти за учење*: ВИ може да биде корисна како виртуелен асистент на студентите, помагајќи им во разбирањето на граматичките правила, вокабуларот и изговорот. Виртуелните асистенти можат да пружат индивидуална помош и објаснувања кога тоа е потребно.
- Г) *Учење преку интерактивни игри и приказни*: ВИ може да создава интерактивни игри и приказни што ги ангажираат студентите и ги поттикнуваат да ги користат јазичните вештини во различни контексти. Овие методи на учење можат да бидат забавни и едукативни.
- Д) *Преведувачки алатки*: ВИ може да биде корисна за студентите кои учат странски јазик за превод на текстови или за обезбедување на јазична поддршка за работата од дома.

2. Генеративна вештачка интелигенција и генератори на текстови

Во Дуденовиот онлајн речник на германскиот јазик, поимот *generieren* е објаснет со јазичните единици, како: *hervorbringen, erzeugen (Daten, Adressen generieren, das System generiert immer noch Fehler)* и има значење на: *in Übereinstimmung mit einem grammatischen Regelsystem (im Sinne der generativen Grammatik) hervorbringen, bilden*. Како синоними се среќаваат: *erzeugen, herstellen, hervorbringen, induzieren*. Во Дигиталниот речник на македонскиот јазик (ДРМЈ) оваа лексема се јавува со значењата: *генерира, создава, раѓа, предизвикува, продуцира*. Значи, под овој поим се подразбира создавање на текстови со помош на вештачка интелигенција, односно компјутерски софтвер.

2.1. ВИ-создавачи на текстови

Големите јазични модели (*large language models /LLM/*) се алгоритми за учење што може да изведат разноликост на процесирање на природниот јазик и овие модели користат трансформирани модули/матрици кои се тренирани за користење масивни податоци. Ова им овозможува да препознаваат, предвидуваат или преведуваат, односно да генерираат текстови или други содржини.

Според Хартман (2017), познати и често употребувани јазични модели, означени како „големи јазични модели“ (*large language models /LLM/*) се следниве:

Chat GPT и GPT-4 (open AI); Bing AI (Microsoft); Bard AI (Google); LLaMA (Facebook/Meta);

DeeplWrite; Neuroflash; Perplexity AI Copy.ai, Copymatic, Anyword, Linguix etc. Во овој контекст, ги споменуваме и следниве:

Создавачи на слики: DALL-E, Midjourney, Jasper, Neuroflash, Hexo AI, beautiful.ai.;

Создавачи на аудиоентитети: Resemble.ai, Vocal Clarity, Audiate, Murf A, Lovo AI etc.

Создавачи на видео: Yepic, Peech, Wombo, Invideo, Designs AI etc.

Инструменти на вештачката интелигенција кои служат за генерирање на текст пред појавата на ChatGPT се следниве:

- InferKit/Talk to Transformer (<https://app.inferkit.com/demo>);
- Essaybot (www.essaybot.com);
- Blog Idea Generator (<https://www.usetopic.com/blog-idea-generator>);
- QuillBot (<https://quillbot.com>);
- Artikelschreiber.com (<https://www.artikelschreiber.com>);
- Sassbook (<https://sassbook.com/ai-writer>);
- Wordtune (<https://www.wordtune.com>).

Јазичните модели кои можат да се генерираат со посредство на ВИ, се следниве:

- одговарање на прашање,
- создавање текстови и обработка на текстови (креирање на резиме, помош при одредена формулација),
- оценка и евалуација на текстови (според критериуми дадени и предложени од корисникот),
- пишување на конкурси, апликации, имејлови и сл.
- комуникација во/на повеќе различни јазици,
- програмирање и сл.

3. Практични примери за употреба на ChatGPT во наставата по германски јазик

Во понатамошниот дел од текстот даваме практични примери за употреба на вештачката интелигенција и ChatGPT во наставата по предметот Современ германски јазик, кој се изведува со студентите од Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, на рамниште B2.2 и C1.1.

Во прилог прикажуваме вежби кои ние сме ги користеле во наставата со студентите, а за кои беше користен ChatGPT. Се покажува дека три фактори играат важна улога при примената на овој бот во наставата:

1. Улогата на лицето кое ја поставува задачата (наставник, студент и сл.);
2. начинот на поставување на задачата;

3. Форматот или рамката во која треба да се изведе задачата (да се претстават податоците во форма на табела, на тест со празнини, во форма на дијаграм, на графикон и сл.).

Подолу во текстот се прикажани практични примери кои ние сме ги користеле во изведување на наставата по Современ германски јазик со користење на чет-ботот ChatGPT. Вежбите обработуваат теми од областа на морфологијата, синтаксата, семантиката, но може да се користат и други граматички и прагматички теми. Добиените одговори може да се споредуваат со тие добиени од студентите, можат да се дискутираат и да се анализираат. Конкретните примери дадени во прилог се однесуваат на пополнување на тест со празнини, објаснување на формите на поздравување кај Германците, објаснување на феноменот на учтивоста, поедноставување на текстот на одредено јазично ниво (во конкретната вежба, B1 ниво), употреба на именски форми, употреба на двочлени сврзници и сл.

Aufgabe 1: Erstelle einen Lückentext über die Sitte und Bräuche in Deutschland mit 8 Lücken für Lernende auf B2-Niveau und zeige die Lösungen.

Selbstverständlich kann ich dir bei der Erstellung eines Lückentextes zu diesem Thema helfen. Hier ist ein Beispieltext mit 8 Lücken:

In Deutschland sind Sitte und Brauchtum wichtige kulturelle Elemente, die das soziale Zusammenleben prägen. Die (1) spielen dabei eine entscheidende Rolle, da sie Regeln und Normen festlegen, die von Generation zu Generation weitergegeben werden. Ein bekannter deutscher Brauch ist beispielsweise das (2), bei dem Freunde und Familie zusammenkommen, um gemeinsam zu feiern.

Die (3) in Deutschland sind vielfältig und variieren oft von Region zu Region. Ein typisch deutscher Brauch ist das (4), das mit festlichen Traditionen und speziellen Gerichten verbunden ist. Ein weiteres Beispiel für deutsche (5) ist der Karneval, der vor allem in einigen Bundesländern ausgelassen gefeiert wird.

Die (6) in Deutschland spiegeln oft auch die Werte der Gesellschaft wider. Das (7) ist ein Beispiel dafür, wie Gemeinschaft und Zusammenhalt betont werden. Ebenso werden durch (8) bestimmte Verhaltensweisen und Höflichkeitsregeln vermittelt.

Lösungen:

1. Bräuche
2. Oktoberfest
3. Traditionen
4. Weihnachtsfest
5. Sitten
6. Feierlichkeiten
7. Erntedankfest
8. Rituale

Message ChatGPT...

Aufgabe 2: Erkläre die Begrüßungsformeln in Deutschland für die lernende auf C1 Niveau.

ChatGPT

Auf C1-Niveau in Deutschland sind die Begrüßungsformen oft vielfältig und hängen von der Kontextualisierung, der Beziehungsebene und der Formalität ab. Hier sind einige Erklärungen zu den Begrüßungsformen auf diesem Sprachniveau:

1. **"Guten Tag!":** Diese formelle Begrüßung wird oft in geschäftlichen Kontexten oder in offiziellen Situationen verwendet. Sie drückt Höflichkeit und Respekt aus.
2. **"Hallo!":** Diese Begrüßung ist informeller und wird in vielen Situationen verwendet, besonders wenn die Beziehung bereits etwas entspannter ist. Es ist weit verbreitet in informellen Umgebungen, zwischen Kollegen und Freunden.
3. **"Moin!":** In einigen Regionen Deutschlands, insbesondere im Norden, wird "Moin" als informelle Begrüßung verwendet. Es kann zu jeder Tageszeit verwendet werden und gilt als freundlich und zwanglos.
4. **"Wie geht es Ihnen?":** Diese Frage wird oft als Höflichkeitsformel nach der Begrüßung gestellt. Auf C1-Niveau ist es wichtig zu wissen, wie man angemessen auf diese Frage antwortet, da es den sozialen Umgang reflektiert.
5. **Umarmung oder Händedruck:** Auf C1-Niveau werden Lernende in der Regel auch mit den verschiedenen körperlichen Begrüßungsformen vertraut gemacht. In informellen Kontexten kann eine Umarmung üblich sein, während in geschäftlichen oder offiziellen Situationen oft ein Händedruck erwartet wird.
6. **"Schön, Sie zu sehen!":** Diese Formulierung drückt Freude über das Wiedersehen aus und wird oft in informellen Kontexten oder zwischen Personen verwendet, die sich gut kennen.

Auf C1-Niveau ist es wichtig zu beachten, dass die Wahl der Begrüßungsform von verschiedenen Faktoren abhängt, einschließlich der Beziehungsdynamik, der Umgebung und der spezifischen kulturellen Normen.

Aufgabe 3: Analysieren Sie das Phänomen der Höflichkeit im Deutschen

ChatGPT

Die Höflichkeit im Deutschen ist ein komplexes und facettenreiches Phänomen, das in verschiedenen sozialen Kontexten und Situationen unterschiedlich zum Ausdruck kommt. Hier sind einige Aspekte der Höflichkeit im Deutschen:

1. **Anredeformen und Titel:** Im Deutschen spielt die richtige Anredeform eine wichtige Rolle bei der Höflichkeit. Je nach Kontext wird zwischen der förmlichen Anrede ("Sie") und der informellen Anrede ("du") unterschieden. Zudem werden Titel wie "Herr" oder "Frau" oft verwendet, um Respekt und Höflichkeit auszudrücken.
2. **Begrüßungs- und Verabschiedungsrituale:** Die Wahl der Begrüßungs- und Verabschiedungsformen variiert je nach Region und sozialem Umfeld. "Guten Tag" oder "Hallo" sind übliche Begrüßungen, während "Auf Wiedersehen" oder "Tschüss" gängige Verabschiedungen sind.
3. **Dank und Entschuldigung:** Höflichkeitsformeln wie "Danke" und "Entschuldigung" sind wesentliche Bestandteile der deutschen Kommunikation. Höflich ausgedrückte Dankbarkeit und Entschuldigungen tragen dazu bei, positive soziale Interaktionen zu fördern.
4. **Formale Kommunikation in Geschäftsumgebungen:** In geschäftlichen Kontexten wird in der Regel eine förmliche und höfliche Kommunikation erwartet. Formelle Anredeformen, höfliche Ausdrucksweisen und korrekte Titulierungen sind besonders wichtig.
5. **Höflichkeit in der Sprache:** Die Wortwahl und die Art und Weise, wie Sätze formuliert werden, beeinflussen die Höflichkeit. Indirekte Formulierungen, wie beispielsweise höfliche Bitten oder Vorschläge, sind typisch für höfliche Kommunikation im Deutschen.
6. **Körpersprache und Blickkontakt:** Neben verbalen Ausdrücken spielt auch die Körpersprache eine Rolle bei der Höflichkeit. Ein angemessener Blickkontakt und nonverbale Signale wie Lächeln können Freundlichkeit und Respekt vermitteln.
7. **Wahrung der Privatsphäre:** Höflichkeit im Deutschen schließt auch die Wahrung der Privatsphäre ein. Fragen nach persönlichen Angelegenheiten sollten respektvoll und mit Bedacht gestellt werden.

Es ist wichtig zu betonen, dass Höflichkeit kulturell geprägt ist und sich im Laufe der

Message ChatGPT...

1

Aufgabe 4: Formuliere den Text einfacher, damit er dem Sprachniveau B1.1 entspricht

Gestern 17:23 Uhr

Sarah Crone

Scholz verteidigt Verfahrenstrick auf EU-Gipfel

Nur knapp wurde beim EU-Gipfeltreffen am Donnerstag ein diplomatisches Debakel vermieden - dank der Initiative von Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD). Dieser hat nun den Verfahrenstrick verteidigt, mit dem die Entscheidung über die Aufnahme von EU-Beitrittsverhandlungen mit der Ukraine ermöglicht wurde. Er würde selbst nicht von einem Trick sprechen, sagte der Kanzler auf seiner Pressekonferenz nach dem Gipfel. "Es ist eine Entscheidung, die wir entsprechend unserer Regeln einvernehmlich getroffen haben." Der Kanzler fügte aber hinzu: "Das ist jetzt nichts, was man jedes Mal machen sollte."

Der Streit über die Aufnahme der EU-Beitrittsverhandlungen mit der Ukraine galt bis zum Gipfel als festgefahren, weil sich der ungarische Ministerpräsident Viktor Orbán gegen einen solchen Schritt sperrte. Als Lösung schlug Scholz Orbán vor, die Sitzung für die Entscheidung zu verlassen, um den anderen Staats- und Regierungschefs die erforderliche Einvernehmlichkeit zu ermöglichen. Der Ungar konnte so bei seinem Nein zu den Beitrittsverhandlungen bleiben, ohne sie zu blockieren.

ChatGPT

Scholz verteidigt Vorschlag auf EU-Gipfel

Beim EU-Gipfeltreffen am Donnerstag gab es fast ein Problem, aber Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD) hat geholfen, es zu verhindern. Er verteidigt einen Vorschlag, mit dem die Entscheidung über die EU-Beitrittsverhandlungen mit der Ukraine ermöglicht wurde. Auf einer Pressekonferenz nach dem Gipfel sagte der Kanzler, er würde nicht von einem Trick sprechen. "Es ist eine Entscheidung, die wir gemäß unseren Regeln gemeinsam getroffen haben", sagte er. Aber er fügte hinzu: "Das ist nicht etwas, was man jedes Mal machen sollte."

Es gab einen Streit über die Aufnahme der EU-Beitrittsverhandlungen mit der Ukraine, weil der ungarische Ministerpräsident Viktor Orbán dagegen war. Scholz schlug vor, dass Orbán die Sitzung verlässt, damit die anderen Staats- und Regierungschefs die Entscheidung treffen können. So konnte Orbán sein Nein behalten, ohne die Verhandlungen zu blockieren.

ChatGPT can make mistakes. Consider checking important information.

Aufgabe 5: Verwende weniger Nominalisierungen und baue zwei Sätze mit zwei teiligen Konnektoren ein.

You

Verwende weniger Nominalisierungen und baue zwei Sätze mit zwei teiligen Konnektoren ein.

ChatGPT

Scholz verteidigte beim EU-Gipfeltreffen am Donnerstag einen Vorschlag, der knapp ein diplomatisches Problem verhinderte. Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD) erklärte auf seiner Pressekonferenz nach dem Gipfel, dass er selbst nicht von einem Trick sprechen würde. Er betonte, dass es eine Entscheidung sei, die sie gemäß ihren Regeln gemeinsam getroffen hätten. Gleichzeitig fügte er hinzu, dass dies nicht etwas sei, was man jedes Mal machen sollte. Der Streit über die Aufnahme der EU-Beitrittsverhandlungen mit der Ukraine galt bis zum Gipfel als festgefahren, weil sich der ungarische Ministerpräsident Viktor Orbán gegen einen solchen Schritt sperrte. Als Lösung schlug Scholz Orbán vor, die Sitzung für die Entscheidung zu verlassen, um den anderen Staats- und Regierungschefs die erforderliche Einvernehmlichkeit zu ermöglichen. So konnte Orbán sein Nein zu den Beitrittsverhandlungen behalten, ohne sie zu blockieren.

Message ChatGPT...

ChatGPT can make mistakes. Consider checking important information.

Прашањето околу јасноста, точноста и прецизноста на понудените одговори од зададените задачи е тема за посебна дискусија која бара, исто така, големо внимание и обемна посветеност, и секако посебен осврт на оваа проблематика. Со соодветна употреба, чет-ботот може да претставува огромно олеснување на работата за наставниците. На пример, задачи од различен карактер можат да се продуцираат и да дадат очекувани резултати. Ова може да се однесува на помали и затворени формати, но, ВИ, исто така, може да создаде целосен и завршен испит. Меѓутоа, има неколку аспекти кои се проблематични: Прво, во некои случаи може да се јави сериозна фактолошка грешка. Фактолошки погрешни информации често произлегуваат од фактот дека информациите кои лежат во основа на машинското учење се земени од интернет и не се проверени или научно потврдени. Во верзијата ChatGPT-3.5 од 2021 година алгоритмот е општо подложен на грешки. Исто така, се појавуваат интерференции на синтаксичко ниво и други вакви или слични грешки во одредени параграфи во текстот, па во секој случај треба да се направи проверка на излезните информации и податоци пред да се размисли за користење на материјалот во наставата. Истото важи и за користењето во лична кореспонденција, при што се користат општи информации и начини на однесување, но често треба да

се комуницира со информации кои не се достапни преку ВИ. Исто така, во некои случаи станува збор за чувствителни информации кои не треба да бидат обезбедени од самата програма, бидејќи сите податоци потенцијално може да бидат зачувани на серверите на доставувачот и да се користат и обработуваат за подобрување на софтверот.

4. Заклучок

ChatGPT има потенцијал фундаментално да ја промени наставата и начинот на постигнување соодветен успех при совладување на одредена вештина во образовните институции. Употребата на вештачката интелигенција може да се изведе преку различни учесници и во најмногу случаи не може еднозначно да се оцени како исклучиво позитивна или исклучиво негативна. Иако постои опасност од обиди за измама и злоупотреба од страна на учениците/студентите, наставниците можат оваа опасност да ја намалат со сопствена компетентност во работата со софтверот и ВИ и со поставување целно дефинирани задачи. Затоа, превентивниот пристап со ВИ-поддржани чет-ботови како ChatGPT (3.5 и 4.0) треба да биде една од можните насоки во наставниот процес во училиштата и универзитетите. Само преку нивната целно насочена употреба во наставата, наставниците и учениците/студентите ќе стекнат компетенции и вештини за адекватна употреба на софтверот со развивање на критичко мислење.

Користена литература:

- [1] Bergers, Hendrik (2023): Künstliche Intelligenz wie ChatGPT – „Bullshitgenerator“, „Wundertüte“ oder „bald so selbstverständlich wie der Einsatz eines Taschenrechners“? Terrasse online, Ernst Klett Verlag: <https://www.klett.de/alias/1144505> (16.12.2023)
- [2] Hartmann, Daniela (2017): Künstliche Intelligenz im DaF-Unterricht? Disruptive Technologien als Herausforderung und Chance Artificial intelligence in GFL teaching? Disruptive technologies as challenge and opportunity, From the journal Informationen Deutsch als Fremdsprache <https://doi.org/10.1515/infodaf-2021-0078>
- [3] Heimbrecht, Felix (2023): Künstliche Intelligenz: Hype vs. Realität. In: Zukunftsinstitut GmbH. Unter: <https://www.zukunftsinstitut.de/artikel/digitalisierung/kuenstliche-intelligenz-hype-vs-realitaet/> (17.12.2023)
- [4] Honegger, Beat Döbeli (2023): ChatGPT & Schule. Pädagogische Hochschule Schwyz. Unter: <https://mia.phsz.ch/MIA/ChatGPT> (17.12.2023)
- [5] Open AI: WebChatGPT. Unter: <https://chat.openai.com/auth/login> (10.12.2023)

Користени речници:

(на латиница)

Duden Online Wörterbuch: <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/generieren>

(на кирилица)

Дигитален речник на македонскиот јазик: <http://drmj.eu/>

СИНТАГМИ СО БРОЈ ВО ТУРСКИОТ ЈАЗИК И НИВНОТО ПРЕДАВАЊЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Марија Леонтиќ¹

¹Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Северна Македонија
marija.leontik@ugd.edu.mk

Апстракт: Синтагмата со број (sayı grubu) се образува од именка што означува поголем број и од именка што изразува помал број. Пр. yedi yüz on/ седумстотини и десет. Во овој труд ќе се обработуваат синтагмите со број во турскиот јазик и нивното предавање во македонскиот јазик.

Клучни зборови: синџир, синџир со број, турски јазик, македонски јазик.

WORD CLASS NUMBERS SYNTAGM IN TURKISH LANGUAGE AND THEIR EQUIVALENCE IN MACEDONIAN LANGUAGE

Marija Leontik

¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

Abstract: The word class Numbers syntagm (sayı grubu) is formed from a noun signifying a greater number and from a noun expressing a lesser number. For example: yirmi bir/ Seven hundred and ten. This paper will analyse numbered word class syntagms in Turkish and their equivalence in Macedonian.

Keywords: word group; number; Turkish language; Macedonian language.

1. Вовед

Во турскиот јазик *зборовниџе ğруџи* или *синџири* се непредикативни синтаксички единици што се образуваат со редување на различни видови зборови еден до друг според определени синтаксички правила. Во македонскиот јазик се употребуваат термините (именска) синтагма, фраза и група, но ние во овој труд ќе го употребуваме терминот синтагма.

Во турската синтакса постојат следните синтагми што може да се градат со именски и со глаголки видови зборови и чии називи се образуваат според главниот член: синтагма со извик (*ünlem grubu*, *hitap grubu*), синтагма со титула (*unvan grubu*), синтагма со сложено лично име (*birleşik isim grubu*), синтагма со

придавка (*sıfat tamlaması*), синтагма со број (*sayı grubu*), синтагма со хендијада (*tekrar grubu*), синтагма со присвоен суфикс (*iyelik grubu*), синтагма со именка (*isim tamlaması*), синтагма со постпозиција (*edat grubu*), синтагма со сврзник (*bağlama grubu*), скратени синтагми (*kısaltma grupları*), синтагма со сложен глагол (*birleşik fiil grubu*), синтагма со глаголска именка (*isim-fiil grubu*), синтагма со глаголска придавка (*sıfat-fiil grubu*) и синтагма со глаголски прилог (*zarf-fiil grubu*).

Во овој труд ќе се опише синтагмата со број (*sayı grubu*) во турскиот јазик и ќе се приложи нејзиното предавање во македонскиот јазик.

2. Синтагма со број во турскиот јазик (*Sayı Grubu*)

Броевите во турскиот јазик се зборови со кои се изразува количество и број на предмети. Во турскиот јазик броевите се изразуваат на три начини: *со еден збор* (пр. *bir/еден, iki/два, üç/три, dört/четири, beş/пет, altı/шест, yedi/седум, sekiz/осум, dokuz/девет, on/десет, yirmi/дваесет, otuz/триесет, kırk/четириесет, elli/педесет, altmış/шеесет, yetmiş/седумдесет, seksen/осумдесет, doksan/деведесет, yüz/сто, bin/илјада, milyon/милион*), *со синѝаѝма со ѝридавка* (пр. *iki yüz/двесте, üç yüz/триста, dört yüz/четиристотини, beş yüz/петстотини, altı yüz/шестотини, yedi yüz/седумстотини, sekiz yüz/осумстотини, dokuz yüz/деветстотини, iki bin/две илјади, üç bin/три илјади, dört bin/четири илјади, beş bin/пет илјади, altı bin/шест илјади, yedi bin/седум илјади, sekiz bin/осум илјади, dokuz bin/девет илјади, on bin/ десет илјади, yüz bin/ сто илјади, bir milyon/еден милион, iki milyon/два милиони, üç milyon/три милиони, dört milyon/четири милиони, beş milyon/пет милиони, altı milyon/шест милиони, yedi milyon/седум милиони, sekiz milyon/осум милиони, dokuz milyon/девет милиони, on milyon/десет милиони, bir milyar/една милијарда, iki milyar/две милијарди, üç milyar/три милијарди, dört milyar/четири милијарди, beş milyar/пет милијарди, altı milyar/шест милијарди, yedi milyar/седум милијарди, sekiz milyar/осум милијарди, dokuz milyar/девет милијарди, on milyar/десет милијарди*) и *со синѝаѝма со број* (пр. *on bir/единаесет, yirmi dört/дваесет и четири, otuz iki/триесет и два, kırk üç/четириесет и три, elli altı/педесет и шест, altmış sekiz/шеесет и осум, yetmiş dokuz/седумдесет и девет, seksen yedi/осумдесет и седум, doksan dört/деведесет и четири, yüz beş/сто и пет, bin yüz/илјада и сто*) и сл. Основните броеви се синтагми со придавки, а меѓуброевите се синтагми со броеви.

Синтагмата со број во турскиот јазик се образува од голем и од мал број што последователно се редат еден до друг. Во синтагмата со број секогаш прво доаѓа големиот број, а потоа малиот број. (Leylâ Karahan, 2019, стр. 72; Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, 2012, стр. 96–97). Броевите во оваа синтагма што се состои од најмалку два броја се спојуваат без наставка и се пишуваат разделено. (Yazım Kılavuzu, 2012, стр. 11–12).

Синтагма со број (Sayı Grubu)

голем број + мал број = синтагма со број
büyük sayı ismi + küçük sayı ismi = sayı grubu

otuz beş/триесет и пет, yüz yirmi/сто и дваесет, bin elli/илјада и педесет

Во синтагмата со број, големиот број може да биде претставен со број што се изразува со еден збор или со синтагма со придавка, а малиот број може да биде претставен со број што се изразува со еден збор, со синтагма со придавка или со друга синтагма со број. Пр.

- kırk bir/четириесет и еден (во оваа синтагма со број, големиот број kırk/четириесет и малиот број bir/еден се претставени со броеви што се изразуваат со еден збор)
- beş yüz on/петстотини и десет (во оваа синтагма со број, големиот број beş yüz/петстотини е претставен со синтагма со придавка, а малиот број on/десет е претставен со број што се изразува со еден збор)
- bin üç yüz/илјада и триста (во оваа синтагма со број, големиот број bin/илјада е претставен со број што се изразува со еден збор, а малиот број üç yüz/триста е претставен со број што се изразува со синтагма со придавка)
- altı bin yetmiş yedi/шест илјади седумдесет и седум (во оваа синтагма со број, големиот број altı bin/шест илјади е претставен со синтагма со придавка, а малиот број yetmiş yedi/седумдесет и седум е претставен со број што се изразува со друга синтагма со број)
- sekiz milyon dokuz yüz yigmi (во оваа синтагма со број, големиот број sekiz milyon/осум милиони е претставен со синтагма со придавка, а малиот број dokuz yüz yigmi/деветстотини и дваесет е претставен со број што се изразува со друга синтагма со број)
- Синтагмите со број во турскиот јазик до милион се состојат од два члена, синтагмите со број што содржат милион се образуваат од три члена, а синтагмите со број што имаат милијарда се изразуваат со четири члена. Пр.
- elli / beş// педесет и пет (оваа синтагма со број се состои од два члена: elli/педесет и beş/пет)
- dört yüz / elli dört// четиристотини педесет и четири (оваа синтагма со број се состои од два члена: dört yüz/четиристотини и elli dört/педесет и четири)
- üç milyon / altı yüz kırk beş bin / yedi yüz elli// три милиони шестотини четириесет и пет илјади седумстотини и педесет (оваа синтагма со број се состои од три члена: üç milyon/три милиони, altı yüz kırk beş bin/шестотини четириесет и пет илјади и yedi yüz elli/седумстотини и педесет)

- *iki milyar / dört yüz milyon / üç yüz on bin / doksan altı*// две милијарди четиристотини милиони триста и десет илјади деведесет и шест (оваа синтагма со број се состои од четири члена: *iki milyar*/две милијарди, *dört yüz milyon*/четиристотини милиони, *üç yüz on bin*/триста и десет илјади и *doksan altı*/деведесет и шест).

Синтагмата со број во рамките на другите синтагми може да има разновидни функции. Оваа синтагма најчесто кај придавската синтагма (*sıfat tamlaması*) има функција на придавски член. Пр. *otuz iki yıl*/триесет и две години (во оваа придавска синтагма, придавскиот член *otuz iki*/триесет и два, е синтагма со број). Кај определена именска група (*belirtili isim tamlaması*), синтагмата со број има функција на именски член. Пр. *bin seksenin ortaları*/средината на илјада и осумдесеттите (во оваа определена именска група именскиот член кој е определувач/детерминатор (*tamlayan*) *bin seksenin*/илјада и осумдесеттите, е синтагма со број).

Синтагмата со број, добивајќи разни формообразувачки наставки во рамките на реченицата, може да има функција на предмет (*nesne*), прилошка определба (адвербијална определба, *tamlayıcı*) и прирок (*yüklem*). Пр. *On dokuz, doksan dokuz Türk mitolojisiinde uğurlu sayılar olarak kabul edilir.*/ Деветнаесет, деведесет и девет се сметаат за среќни броеви во турската митологија. (во оваа реченица синтагмите со број *on dokuz, doksan dokuz*/деветнаесет, деведесет и девет, имаат функција на неопределен предмет/*belirtisiz nesne*); О, *yetti yedi yıl önce çok seviyorduk.*/ Тој многу го сакаше седумдесет и седум како број. (во оваа реченица синтагмата со број *yetti yedi yıl*/седумдесет и седум, има функција на определен предмет/*belirtili nesne*); *Üniversitemiz iki bin yirmi dörtte büyük başarılar kaydetti.*/ Нашиот универзитет во две илјади дваесет и четвртата постигна големи успеси. (во оваа реченица синтагмата со број *iki bin yirmi dörtte*/во две илјади дваесет и четвртата, има функција на прилошка определба за време/*zaman bildiren tamlayıcı*); *Ayşe, on ikide derse başlayacak.*/ Ајше во дванаесет ќе започне со часот. (во оваа реченица синтагмата со број *on ikide*/во дванаесет, има функција на прилошка определба за време/*zaman bildiren tamlayıcı*); *Büyük arsayı bölüm bölüm yirmi bir bölmüşler.*/ Големата парцела дел по дел ја поделиле на дваесет и еден. (во оваа реченица синтагмата со број *yirmi bir*/на дванаесет и еден, има функција на прилошка определба за место/*yer-yön bildiren tamlayıcı*); *On yıl önce evimizin numarası kırk sekiz idi.*/ Пред десет години бројот на нашата кука беше четириесет и осум. (во оваа реченица синтагмата со број *kırk sekiz idi*/беше четириесет и осум, добивајќи го помошниот глагол *sum/ek fiil, i-fiil* за минато определено време (*idi*) во реченицата има функција на прирок, предикат/*yüklem*).

Кај синтагмата со број акцентот паѓа на малиот број. Пр. *otuz sekiz*/триесет и осум; *doksan üç*/деведесет и три; *altı yüz seksen bir*/шестотини осумдесет и еден.

3. Предавање на синтагмата со број од турски на македонски јазик

Синтагмите со број од турскиот во македонскиот јазик се предаваат со броеви. При ова предавање треба да се внимава бидејќи синтагмите со број во турскиот јазик секогаш се пишуваат разделено, а при предавање во македонскиот јазик еден дел од нив се пишува слеано, а еден дел разделено. Во македонскиот јазик броевите од единаесет, дванаесет, тринаесет, четиринаесет до деветнаесет, стотиците од двесте, триста, четиристотини до деветстотини се пишуваат слеано. Разделено се пишуваат сложените броеви од дваесет и еден, па натаму со додавање на сврзникот *и*, кој стои меѓу претпоследниот и последниот број од сложените бројни изрази (четириесет и четири, седумстотини седумдесет и седум, три илјади триста триесет и три и сл.). Во македонскиот јазик разделено се пишуваат и повеќецифрените сложени броеви каде што секоја класа (илјада, милиони итн.) се запишува како трицифрен број со додавање на името на класата (триста и десет милиони петстотини триесет и три илјади двесте седумдесет и девет и сл.). (Правопис на македонскиот јазик, 2017, стр. 71–72).

Поради ова, синтагмите со број и нивното предавање во македонскиот јазик ги илустриравме со бројни примери. Пр. *on bir*/единаесет, *on iki*/дванаесет, *on üç*/тринаесет, *on dört*/четиринаесет, *on beş*/петнаесет, *on altı*/шеснаесет, *on yedi*/седумнаесет, *on sekiz*/осумнаесет, *on dokuz*/деветнаесет, *yirmi bir*/дваесет и еден, *yirmi iki*/дваесет и два, *yirmi üç*/дваесет и три, *yirmi dört*/дваесет и четири, *yirmi beş*/дваесет и пет, *yirmi altı*/дваесет и шест, *yirmi yedi*/дваесет и седум, *yirmi sekiz*/дваесет и осум, *yirmi dokuz*/дваесет и девет, *otuz bir*/триесет и еден, *otuz iki*/триесет и два, *otuz üç*/триесет и три, *otuz dört*/триесет и четири, *otuz beş*/триесет и пет, *otuz altı*/триесет и шест, *otuz yedi*/триесет и седум, *otuz sekiz*/триесет и осум, *otuz dokuz*/триесет и девет, *kırk bir*/четириесет и еден, *kırk iki*/четириесет и два, *kırk üç*/четириесет и три, *kırk dört*/четириесет и четири, *kırk beş*/четириесет и пет, *kırk altı*/четириесет и шест, *kırk yedi*/четириесет и седум, *kırk sekiz*/четириесет и осум, *kırk dokuz*/четириесет и девет, *elli bir*/педесет и еден, *elli iki*/педесет и два, *elli üç*/педесет и три, *elli dört*/педесет и четири, *elli beş*/педесет и пет, *elli altı*/педесет и шест, *elli yedi*/педесет и седум, *elli sekiz*/педесет и осум, *elli dokuz*/педесет и девет, *altmış bir*/шеесет и еден, *altmış iki*/шеесет и два, *altmış üç*/шеесет и три, *altmış dört*/шеесет и четири, *altmış beş*/шеесет и пет, *altmış altı*/шеесет и шест, *altmış yedi*/шеесет и седум, *altmış sekiz*/шеесет и осум, *altmış dokuz*/шеесет и девет, *yetmiş bir*/седумдесет и еден, *yetmiş iki*/седумдесет и два, *yetmiş üç*/седумдесет и три, *yetmiş dört*/седумдесет и четири, *yetmiş beş*/седумдесет и пет, *yetmiş altı*/седумдесет и шест, *yetmiş yedi*/седумдесет и седум, *yetmiş sekiz*/седумдесет и осум, *yetmiş dokuz*/седумдесет и девет, *seksen bir*/осумдесет и еден, *seksen iki*/осумдесет и два, *seksen üç*/осумдесет и три, *seksen dört*/осумдесет и четири, *seksen beş*/осумдесет и пет, *seksen altı*/осумдесет и шест, *seksen yedi*/осумдесет и седум, *seksen sekiz*/осумдесет и осум, *seksen dokuz*/осумдесет и девет, *doksan bir*/деведесет и еден,

doksan iki/деведесет и два, doksan üç/деведесет и три, doksan dört/деведесет и четири, doksan beş/деведесет и пет, doksan altı/деведесет и шест, doksan yedi/деведесет и седум, doksan sekiz/деведесет и осум, doksan dokuz/деведесет и девет, yüz bir/сто и еден, yüz iki/сто и два, yüz üç/сто и три, yüz dört/сто и четири, yüz beş/сто и пет, yüz altı/сто и шест, yüz yedi/сто и седум, yüz sekiz/сто и осум, yüz dokuz/сто и девет, yüz on/сто и десет, yüz on bir/сто и единаесет, yüz on iki/сто и дванаесет, yüz on üç/сто и тринаесет, yüz on dört/сто и четиринаесет, yüz on beş/сто и петнаесет, yüz on altı/сто и шеснаесет, yüz on yedi/сто и седумнаесет, yüz on sekiz/сто и осумнаесет, yüz on dokuz/сто и деветнаесет, yüz yirmi/сто и дваесет, yüz yirmi bir/сто дваесет и еден, yüz yirmi iki/сто дваесет и два, yüz yirmi üç/сто дваесет и три, yüz yirmi dört/сто дваесет и четири, yüz yirmi beş/сто дваесет и пет, yüz yirmi altı/сто дваесет и шест, yüz yirmi yedi/сто дваесет и седум, yüz yirmi sekiz/сто дваесет и осум, yüz yirmi dokuz/сто дваесет и девет, yüz otuz/сто и триесет, yüz otuz bir/сто триесет и еден, yüz otuz iki/сто триесет и два, yüz otuz üç/сто триесет и три, yüz otuz dört/сто триесет и четири, yüz otuz beş/сто триесет и пет, yüz otuz altı/сто триесет и шест, yüz otuz yedi/сто триесет и седум, yüz otuz sekiz/сто триесет и осум, yüz otuz dokuz/сто триесет и девет, yüz kırk/сто и четириесет, yüz kırk bir/сто четириесет и еден, yüz kırk iki/сто четириесет и два, yüz kırk üç/сто четириесет и три, yüz kırk dört/сто четириесет и четири, yüz kırk beş/сто четириесет и пет, yüz kırk altı/сто четириесет и шест, yüz kırk yedi/сто четириесет и седум, yüz kırk sekiz/сто четириесет и осум, yüz kırk dokuz/сто четириесет и девет, yüz elli/сто и педесет, yüz elli bir/сто педесет и еден, yüz elli iki/сто педесет и два, yüz elli üç/сто педесет и три, yüz elli dört/сто педесет и четири, yüz elli beş/сто педесет и пет, yüz elli altı/сто педесет и шест, yüz elli yedi/сто педесет и седум, yüz elli sekiz/сто педесет и осум, yüz elli dokuz/сто педесет и девет, yüz altmış/сто и шеесет, yüz altmış bir/сто шеесет и еден, yüz altmış iki/сто шеесет и два, yüz altmış üç/сто шеесет и три, yüz altmış dört/сто шеесет и четири, yüz altmış beş/сто шеесет и пет, yüz altmış altı/сто шеесет и шест, yüz altmış yedi/сто шеесет и седум, yüz altmış sekiz/сто шеесет и осум, yüz altmış dokuz/сто шеесет и девет, yüz yetmiş/сто и седумдесет, yüz yetmiş bir/сто седумдесет и еден, yüz yetmiş iki/сто седумдесет и два, yüz yetmiş üç/сто седумдесет и три, yüz yetmiş dört/сто седумдесет и четири, yüz yetmiş beş/сто седумдесет и пет, yüz yetmiş altı/сто седумдесет и шест, yüz yetmiş yedi/сто седумдесет и седум, yüz yetmiş sekiz/сто седумдесет и осум, yüz yetmiş dokuz/сто седумдесет и девет, yüz seksen/сто и осумдесет, yüz seksen bir/сто осумдесет и еден, yüz seksen iki/сто осумдесет и два, yüz seksen üç/сто осумдесет и три, yüz seksen dört/сто осумдесет и четири, yüz seksen beş/сто осумдесет и пет, yüz seksen altı/сто осумдесет и шест, yüz seksen yedi/сто осумдесет и седум, yüz seksen sekiz/сто осумдесет и осум, yüz seksen dokuz/сто осумдесет и девет, yüz doksan/сто и деведесет, yüz doksan bir/сто деведесет и еден, yüz doksan iki/сто деведесет и два, yüz doksan üç/сто деведесет и три, yüz doksan dört/сто деведесет

и четири, yüz doksan beş/сто деведесет и пет, yüz doksan altı/сто деведесет и шест, yüz doksan yedi/сто деведесет и седум, yüz doksan sekiz/сто деведесет и осум, yüz doksan dokuz/сто деведесет и девет, iki yüz bir/двесте и еден, iki yüz iki/двесте и два, iki yüz üç/двесте и три, iki yüz dört/двесте и четири, iki yüz beş/двесте и пет, iki yüz altı/двесте и шест, iki yüz yedi/двесте и седум, iki yüz sekiz/двесте и осум, iki yüz dokuz/двесте и девет, iki yüz on/двесте и десет, iki yüz on bir/двесте и одинаесет, iki yüz on iki/двесте и дванаесет, iki yüz on üç/двесте и тринаесет, iki yüz on dört/двесте и четиринаесет, iki yüz on beş/двесте и петнаесет, iki yüz on altı/двесте и шеснаесет, iki yüz on yedi/двесте и седумнаесет, iki yüz on sekiz/двесте и осумнаесет, iki yüz on dokuz/двесте и деветнаесет, iki yüz yirmi/двесте и дваесет, iki yüz yirmi bir/двесте дваесет и еден, iki yüz yirmi iki/двесте дваесет и два, iki yüz yirmi üç/двесте дваесет и три, iki yüz yirmi dört/двесте дваесет и четири, iki yüz yirmi beş/двесте дваесет и пет, iki yüz yirmi altı/двесте дваесет и шест, iki yüz yirmi yedi/двесте дваесет и седум, iki yüz yirmi sekiz/двесте дваесет и осум, iki yüz yirmi dokuz/двесте дваесет и девет, iki yüz otuz/двесте и триесет, iki yüz otuz bir/двесте триесет и еден, iki yüz otuz iki/двесте триесет и два, iki yüz otuz üç/двесте триесет и три, iki yüz otuz dört/двесте триесет и четири, iki yüz otuz beş/двесте триесет и пет, iki yüz otuz altı/двесте триесет и шест, iki yüz otuz yedi/двесте триесет и седум, iki yüz otuz sekiz/двесте триесет и осум, iki yüz otuz dokuz/двесте триесет и девет, iki yüz kırk/двесте и четириесет, iki yüz kırk bir/двесте четириесет и еден, iki yüz kırk iki/двесте четириесет и два, iki yüz kırk üç/двесте четириесет и три, iki yüz kırk dört/двесте четириесет и четири, iki yüz kırk beş/двесте четириесет и пет, iki yüz kırk altı/двесте четириесет и шест, iki yüz kırk yedi/двесте четириесет и седум, iki yüz kırk sekiz/двесте четириесет и осум, iki yüz kırk dokuz/двесте четириесет и девет, iki yüz elli/двесте и педесет, iki yüz elli bir/двесте педесет и еден, iki yüz elli iki/двесте педесет и два, iki yüz elli üç/двесте педесет и три, iki yüz elli dört/двесте педесет и четири, iki yüz elli beş/двесте педесет и пет, iki yüz elli altı/двесте педесет и шест, iki yüz elli yedi/двесте педесет и седум, iki yüz elli sekiz/двесте педесет и осум, iki yüz elli dokuz/двесте педесет и девет, iki yüz altmış/двесте и шеесет, iki yüz altmış bir/двесте шеесет и еден, iki yüz altmış iki/двесте шеесет и два, iki yüz altmış üç/двесте шеесет и три, iki yüz altmış dört/двесте шеесет и четири, iki yüz altmış beş/двесте шеесет и пет, iki yüz altmış altı/двесте шеесет и шест, iki yüz altmış yedi/двесте шеесет и седум, iki yüz altmış sekiz/двесте шеесет и осум, iki yüz altmış dokuz/двесте шеесет и девет, iki yüz yetmiş/двесте и седумдесет, iki yüz yetmiş bir/двесте седумдесет и еден, iki yüz yetmiş iki/двесте седумдесет и два, iki yüz yetmiş üç/двесте седумдесет и три, iki yüz yetmiş dört/двесте седумдесет и четири, iki yüz yetmiş beş/двесте седумдесет и пет, iki yüz yetmiş altı/двесте седумдесет и шест, iki yüz yetmiş yedi/двесте седумдесет и седум, iki yüz yetmiş sekiz/двесте седумдесет и осум, iki yüz yetmiş dokuz/двесте седумдесет и девет, iki yüz seksen/двесте и осумдесет, iki yüz

seksen bir/двесте осумдесет и еден, iki yüz seksen iki/двесте осумдесет и два, iki yüz seksen üç/двесте осумдесет и три, iki yüz seksen dört/двесте осумдесет и четири, iki yüz seksen beş/двесте осумдесет и пет, iki yüz seksen altı/двесте осумдесет и шест, iki yüz seksen yedi/двесте осумдесет и седум, iki yüz seksen sekiz/двесте осумдесет и осум, iki yüz seksen dokuz/двесте осумдесет и девет, iki yüz doksan/двесте и деведесет, iki yüz doksan bir/двесте деведесет и еден, iki yüz doksan iki/двесте деведесет и два, iki yüz doksan üç/двесте деведесет и три, iki yüz doksan dört/двесте деведесет и четири, iki yüz doksan beş/двесте деведесет и пет, iki yüz doksan altı/двесте деведесет и шест, iki yüz doksan yedi/двесте деведесет и седум, iki yüz doksan sekiz/двесте деведесет и осум, iki yüz doksan dokuz/двесте деведесет и девет, üç yüz bir/триста и еден, üç yüz iki/триста и два, üç yüz üç/триста и три, üç yüz dört/триста и четири, üç yüz beş/триста и пет, üç yüz altı/триста и шест, üç yüz yedi/триста и седум, üç yüz sekiz/триста и осум, üç yüz dokuz/триста и девет, üç yüz on/триста и десет, üç yüz on bir/триста и единаесет, dört yüz bir/четиристотини и еден, dört yüz iki/четиристотини и два, dört yüz on/четиристотини и десет, dört yüz on bir/четиристотини и единаесет, dört yüz yirmi/четиристотини и дваесет, dört yüz yirmi iki/четиристотини дваесет и два, dört yüz otuz üç/четиристотини триесет и три, dört yüz kırk dört/четиристотини четириесет и четири, dört yüz elli beş/четиристотини педесет и пет, dört yüz altmış altı/четиристотини шеесет и шест, dört yüz yetmiş yedi/четиристотини седумдесет и седум, dört yüz seksen sekiz/четиристотини осумдесет и осум, dört yüz doksan dokuz/четиристотини деведесет и девет, beş yüz bir/петстотини и еден, beş yüz sekiz/петстотини и осум, beş yüz on dokuz/петстотини и деветнаесет, beş yüz otuz/петстотини и триесет, beş yüz yetmiş iki/петстотини седумдесет и два, altı yüz bir/шестотини и еден, altı yüz iki/шестотини и два, altı yüz on altı/шестотини и шеснаесет, altı yüz kırk/шестотини и четириесет, altı yüz elli üç/шестотини педесет и три, yedi yüz bir/седумстотини и еден, yedi yüz üç/седумстотини и три, yedi yüz on sekiz/седумстотини и осумнаесет, yedi yüz elli/седумстотини и педесет, yedi yüz seksen dört/седумстотини осумдесет и четири, sekiz yüz bir/осумстотини и еден, sekiz yüz altı/осумстотини и шест, sekiz yüz on dokuz/осумстотини и деветнаесет, sekiz yüz altmış/осумстотини и шеесет, sekiz yüz doksan iki/осумстотини деведесет и два, dokuz yüz bir/деветстотини и еден, dokuz yüz yedi/деветстотини и седум, dokuz yüz on iki/деветстотини и дванаесет, dokuz yüz yetmiş/деветстотини и седумдесет, dokuz yüz kırk dört/деветстотини четириесет и четири, bin bir/илјада и еден, bin beş/илјада и пет, bin on altı/илјада и шеснаесет, bin yüz/илјада и сто, bin yüz bir/илјада сто и еден, bin yüz on üç/илјада сто и тринаесет, bin yüz elli/илјада сто и педесет, bin yüz yirmi sekiz/илјада сто дваесет и осум, bin iki yüz yedi/илјада двесте и седум, bin üç yüz on sekiz/илјада триста и осумнаесет, bin üç yüz kırk/илјада триста и четириесет, bin dört yüz beş/илјада четиристотини и пет, bin dört yüz on sekiz /илјада четиристотини и осумнаесет, bin dört yüz altmış/илјада

четиристотини и шеесет, bin dört yüz yirmi üç/илјада четиристотини дваесет и три, bin beş yüz yedi/илјада петстотини и седум, bin beş yüz on dokuz /илјада петстотини и деветнаесет, bin beş yüz kırk/илјада петстотини и четириесет, bin beş yüz otuz bir/илјада петстотини триесет и еден, bin altı yüz sekiz/илјада шестотини и осум, bin altı yüz on üç/илјада шестотини и тринаесет, bin altı yüz yetmiş/илјада шестотини и седумдесет, bin altı yüz doksan iki/илјада шестотини деведесет и два, bin yedi yüz bir/илјада седумстотини и еден, bin yedi yüz on iki/илјада седумстотини и дванаесет, bin yedi yüz elli/илјада седумстотини и педесет, bin yedi yüz kırk üç/илјада седумстотини четириесет и три, bin sekiz yüz iki/илјада осумстотини и два, bin sekiz yüz on altı/илјада осумстотини и шеснаесет, bin sekiz yüz yirmi/илјада осумстотини и дваесет, bin sekiz yüz elli beş/илјада осумстотини педесет и пет, bin dokuz yüz üç/илјада деветстотини и три, bin dokuz yüz on beş/илјада деветстотини и петнаесет, bin dokuz yüz kırk/илјада деветстотини и четириесет, bin dokuz yüz doksan bir/илјада деветстотини деведесет и еден итн.

4. Заклучок

Синтагмата со број (sayı grubu) е една од синтагмите во турскиот јазик. Оваа синтаagma се состои од голем и од мал број.

При писменото преведување од турски на македонски јазик, преведувачот прво ги преведува синтагмите со број, а потоа целата реченица. Синтагмата со број во рамките на реченицата може да се наоѓа во различни падежи (номинатив, акузатив, датив, локатив или аблатив) кои влијаат на крајниот превод.

Поради ова, многу е корисно преведувачот да ја познава структурата на синтагмите со број во турскиот јазик и начинот на предавање во македонскиот јазик. За таа цел во трудот приложивме најчести решенија за предавање на синтагмите со број во рамките на реченицата.

Синтаagma со број што е во номинатив во реченицата Cümle İçinde Yalın Durumda Olan Sayı Grubu
- Dede, <i>doksan dokuz</i> yaşındadır./ Дедото има деведесет и девет години. (во оваа реченица синтагмата со број <i>doksan dokuz</i>/деведесет и девет е во номинатив) - Sınıfta <i>otuz beş</i> kadar öğrenci vardı./ Во предавалната имаше околу триесет и пет студенти. (во оваа реченица синтагмата со број <i>otuz beş</i>/триесет и пет е во номинатив) - Salon <i>on sekiz</i>, yirmi metre karelik bir odaydı./ Салонот беше одаја од осумнаесет, дваесет метри квадратни. (во оваа реченица синтагмата со број <i>on sekiz</i>/осумнаесет е во номинатив) - Şehrin nüfusu <i>altı yüz elli</i>./ Бројот на жители на градот е шестотини и педесет. (во оваа реченица синтагмата со број <i>altı yüz elli</i>/шестотини и педесет е во номинатив)

Синтагма со број што е во акузатив во реченицата Cümle İçinde Belirtme Durumda Olan Sayı Grubu
• Dün, yirmi dördü sınavdan geçti./ Вчера дваесет и четворица го положија испитот. (во оваа реченица синтагмата со број yirmi dördü/дваесет и четворица е во акузатив) • Maaşlarından bin üç yüz ellisini ustalara veriyorlar./ Од личниот доход на мајсторите им даваат илјада триста и педесет. (во оваа реченица синтагмата со број bin üç yüz ellisini/илјада триста и педесет е во акузатив) • Melek, dün on sekizini doldurdu./ Мелек вчера наполни осумнаесет години. (во оваа реченица синтагмата со број on sekizini/осумнаесет е во акузатив) • Saçlarından belliydi ki elli beşini geçmiş./ Од косата му се гледаше дека ја поминал педесет и петтата. (во оваа реченица синтагмата со број elli beşini/педесет и петтата е во акузатив)
Синтагма со број што е во датив во реченицата Cümle İçinde Yönelme Durumda Olan Sayı Grubu
• Murat İstanbul'da evi iki milyon dört yüz elli bin beş yüz elliye satın aldı./ Мурат во Истанбул куката ја купи за два милиона четиристотини и педесет илјади петстотини и педесет. (во оваа реченица синтагмата со број iki milyon dört yüz elli bin beş yüz elliye/за два милиона четиристотини и педесет илјади петстотини и педесет е во датив) • İzmir'deki müdür maaşımı on dokuz bin altı yüz doksana yükseltti./ Директорот што се наоѓа во Измир ми го зголеми личниот доход на деветнаесет илјади шестотини и деведесет. (во оваа реченица синтагмата со број on dokuz bin altı yüz doksana/на деветнаесет илјади шестотини и деведесет е во датив) • Meydan birkaç saat içinde yediden yetmiş yediye kadar doldu./ Плошадот за неколку часа се наполни од седум до седумдесет и седум. (во оваа реченица синтагмата со број yetmiş yediye/до седумдесет и седум е во датив) • On sekizine kadar tek başına yaşayamaz./ До осумнаесет не може да живее сама. (во оваа реченица синтагмата со број on sekizine/до осумнаесет е во датив)
Синтагма со број што е во локатив во реченицата Cümle İçinde Bulunma Durumda Olan Sayı Grubu
• Yirmi altısında tatile gideceğiz./ На дваесет и шести ќе одиме на одмор. (во оваа реченица синтагмата со број yirmi altısında/на дваесет и шести е во локатив) • Akşamleyin yirmi birde eve dönerim./ Навечер во дваесет и еден се враќам дома. (во оваа реченица синтагмата со број yirmi birde/во дваесет и еден е во локатив) • Geceleyin, on birde yatarız./ Ноќе легнуваме во единаесет. (во оваа реченица синтагмата со број on birde/во единаесет е во локатив) • Nine seksen beşte en büyük hastalıkları geçirdi./ Баба на осумдесет и пет ги прележа најголемите болести. (во оваа реченица синтагмата со број seksen beşte/на осумдесет и пет е во локатив)

Синтагма со број што е во аблатив во реченицата Cümle İçinde Ayrılma Durumda Olan Sayı Grubu
• Çiçeklerin üstünde kelebekler uçuşuyordu, otuz beşten fazla vardı./ Над цвеќињата се разлетуваа пеперутки, имаше повеќе од триесет и пет. (во оваа реченица синтагмата со број otuz beşten/од триесет и пет е во аблатив) • İki bin yirmi ikiden hastayım./ Болен сум од две илјади дваесет и втората. (во оваа реченица синтагмата со број iki bin yirmi ikiden/од две илјади дваесет и втората е во аблатив) • Sokakta çok ev vardı, yirmi yediden çıktı./ На улицата имаше многу куќи, излезе од дваесет и седум. • On beşten müziği sevmiş./ Од петнаесеттата ја засакал музиката.

Со оглед на честата употреба на синтагмата со број во секојдневниот живот и работа, пожелно е да ги познаваме правилата за нивно правописно пишување во турскиот јазик и нивно правилно предавање во македонскиот јазик. Во турскиот јазик синтагмите со број се пишуваат со букви во уметничко-литературните текстови, а со цифри во научните, административните, економските, банкарските, статистичките и други текстови. Синтагмата со број што изразува година обично во текстовите се пишува со цифри, но може и со букви. Пр. 2026'da gelecek. İki bin yirmi altıda gelecek./ Ќе дојде во 2026. Ќе дојде во две илјади дваесет и шеста. (во овие реченици синтагмата со број што изразува година е изразена и со цифра и со букви, на ист начин може да се предаде и во македонскиот јазик). Синтагмите со број што изразуваат час, пари и мерка во уметничко-литературните и неутралните текстови се пишуваат со букви, а во другите случаи со цифри. Пр. 11:00'de gidecek. On birde gidecek./ Ќе замине во 11:00. Ќе замине во единаесет. (во овие реченици синтагмата со број што изразува час е изразена и со цифра и со букви, на ист начин може да се предаде и во македонскиот јазик); Ona avro gönderecekler, 980 alacak. Ona avro gönderecekler, dokuz yüz seksen alacak./ Ќе му испратат евра, ќе земе 980. Ќе му испратат евра, ќе земе деветстотини и осумдесет. (во овие реченици синтагмата со број што изразува пари е изразена и со цифра и со букви, на ист начин може да се предаде и во македонскиот јазик); İncir reçeli için kaç kilogram incir gerektiğini bilmiyorum, fakat 15 alacağım.

İncir reçeli için kaç kilogram incir gerektiğini bilmiyorum, fakat on beş alacağım./ Не знам колку килограми смокви ќе ми требаат за слаткото од смокви, но ќе купам 15. Не знам колку килограми смокви ќе ми требаат за слаткото од смокви, но ќе купам петнаесет. (во оваа реченица синтагмата со број што изразува мерка е изразена и со цифра и со букви, на ист начин може да се предаде и во македонскиот јазик).

При писменото преведување од турски на македонски јазик, преведувачот прво ги преведува синтагмите со број водејќи сметка за падежните наставки

кои ги добива синтагмата, а потоа целата реченица. Затоа, многу е корисно преведувачот да ја познава структурата и правописот на синтагмите со број во турскиот јазик, нивните специфичности и начини на предавање во македонскиот јазик, а за таа цел во трудот се приложени најчести решенија.

Користена литература:

- [1] Aktan, Bilâl (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- [2] Ahmed, Oktay (2021). *Türkçede Kelime Grupları: Teori ve Analiz*. Üsküp: Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi.
- [3] Doğan, Enfel (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- [4] Karahan, Leylâ (2019). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ.
- [5] Özkan, Mustafa. Pilancı Hülya (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi. I-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [6] Özkan, Mustafa. Sevinçli, Veysi (2012). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- [7] Yelten, Muhammet. Açıkgöz, Halil (2008). *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- [8] Yazım Kılavuzu (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu.

* * *

- [9] Минова-Ѓуркова, Лилјана (2000). Синтакса на македонскиот стандарден јазик. Скопје: МАГОР.
- [10] Правопис на македонскиот јазик (2017). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје.
- [11] Саздов, Симон (2008). Современ македонски јазик 3. Скопје: Табернакул.

ИДИОМИТЕ ВО ГОВОРИТЕ НА ГЕРМАНСКИТЕ ПОЛИТИЧАРИ И НИВНА ПРЕВОДЛИВОСТ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Меги Димова¹, Даринка Маролова², Драгана Кузмановска³

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
megi.162576@ugd.edu.mk

²Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
darinka.marolova@ugd.edu.mk

³Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
dragana.kuzmanovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Фразеологизмите, како одраз на индивидуалниот, но и на колективниот стил се често присутни во јазикот на политиката. Токму затоа предмет на истражување на трудов се фразеолошките изрази во политичките говори, а за корпус на истражувањето земавме неколку говори со понов датум од актуелни германски политичари. Нашата цел е преку практични примери да го нагласиме честото присуство на идиомите во политичките говори, а и во секојдневието на пошироката јавност, но и да им побудиме интерес и желба на лингвистите и комуниколозите, кои се занимаваат со релевантни лингвистички прашања, кои се актуелни на политичката сцена во Германија и во светот.

Клучни зборови: *политички говор, идиом, превод, еквивалентност*

IDIOMS IN THE SPEECH OF GERMAN POLITICIANS AND THEIR TRANSLATABILITY INTO MACEDONIAN LANGUAGE

Megi Dimova¹, Darinka Marolova², Dragana Kuzmanovska³

¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
megi.162576@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
darinka.marolova@ugd.edu.mk

³Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
dragana.kuzmanovska@ugd.edu.mk

Abstract: Phraseologisms, as a reflection of individual and collective style, are often present in the language of politics. That is why the subject of the paper research is the phraseological expressions in the political speeches of current German politicians, and for the corpus of the research we took several speeches with a more recent date from current German politicians. Our goal is, through practical examples, to emphasize the frequent presence of idioms in political speeches and in the everyday life of the general public, but also to arouse

the interest and desire of linguists and communicators, who deal with relevant linguistic issues, which are current on the political scene in Germany and in the world.

Keywords: *political speech, idiom, translation, equivalence*

Вовед

Фразеолошките изрази се неслободни зборовни состави, кои во една реченица можат да ја преземат целата функција и значењето на поединечните зборови (Палм, 1997:1, превод Меги Димова¹). Тие се предмет на проучување на фразеологијата како поддисциплина на лексикологија. Ваквите неслободни зборовни состави наоѓаат примена како во секојдневната усна комуникација, така и во писмената комуникација и тоа во научни дела, во учебници, во литературни дела и слично. Фразеологизмите се неизбежно присутни и во политичките говори, преку кои политичарите ги изнесуваат своите ставови за социјалната, економската, политичката реалност со цел да бидат достапни за широката јавност. Преку фразеологизмите на креативен и специфичен начин преку метафори, метонимии и споредби се искажува став кон нешто [...] (Бојковска С., Минова-Ѓуркова Л., Пандев Д., Цветковски Ж., 2009: 155). Според Доналис (во Кузмановска 2022: 14) фразеологизмите имаат естетско влијание и нивната цел е: да ја поедностават комуникацијата, да ја управуваат, да ги покажуваат чувствата на луѓето, да ги дефинираат луѓето од социјален аспект, да пренесуваат искуства и идеи.

Целта на трудов е да се истакнат некои важни особености на јазикот во политиката, да се укаже на честата примена на идиоматските изрази во политичките говори на германски јазик и да се пронајде нивниот најсоодветен преводен еквивалент на македонски јазик. Затоа, како корпус на истражувањето земаме идиоми од сегменти на политички говори на познати германски политичари.

Политичките говори беа применувани на часовите за практични вежби по предметот Симултано толкување, во рамките на студиската програма за германски јазик и книжевност, насока за преведување и толкување, а истите ги толкуваше студентката Меги Димова.

Идиоми

Идиомите служат за посликовито изразување на некоја мисла, идеја и сл. Тие во суштина имаат три главни обележја: морфолошки, синтаксички и семантички, но во овој труд ќе се задржиме исклучиво на семантичкиот критериум, кој за разлика од другите горенаведени критериуми е апсолутен. Тој се карактеризира со идиоматичност (*Idiomatizität*), односно во него се содржани

¹ Сите цитати, како и примерите со идиоми од германски на македонски јазик се преведени од Меги Димова за потребите на овој труд.

двете значења на фразеологизмот: реалното (директно) и метафоричното (преносно, фигуративно) значење. Значењето на фразеологизмот не произлегува од значењето на поединечните елементи од фразата, туку се зема предвид фразата во целост. Особено важно при превод на фразеологизмите е да се дојде до саканата цел, т.е. да се понуди преводен еквивалент кој ќе ја има истата функција и истата естетска вредност, како што би ја имал оригиналниот израз врз читателот на оригиналниот јазик. За таа цел очекуваме дека при превод се посегнува кон примена на преведувачката постапка модулација², тоа значи дека сликата што ја носат лексемите во самата фраза не се директно пренесува во менталниот лексикон на читателот, туку се модифицира или често се нуди друга слика. А, според видовите на еквивалентност³, за превод на идиоматските изрази очекуваме дека преведувачот ќе се стреми кон постигнување на функционална еквивалентност, бидејќи ретко постои целосна еквивалентност помеѓу составните делови на идиомите во два споредувани јазика и на ниво на форма и на ниво на семантика.

Јазикот во политиката

„*Sprache ist ein hochkomplexes, vielseitiges und extern flexibles Werkzeug, das von erfolgreichen Politikern (auch von den klassisch-rhetorisch weniger brillanten) und ihren Sprachzuarbeitern virtuos genutzt wird*“ (Holly 2012: 23). „Јазикот е многу сложена, многустрана и надворешно флексибилна алатка, која вешто ја користат успешните политичари (дури и оние кои се помалку брилијантни во однос на класичната реторика) и нивните јазични асистенти“. Политичкиот јазик се однесува на употребата на јазикот во комуникациската област на политиката. Тоа ја вклучува употребата на јазикот од страна на политичките функционери (политички јазик), како и употреба на јазикот во медиумите (политички медиумски јазик). Всушност, влијанието на јазикот врз слушателите на политичкото поле е огромно. Политичкиот јазик има персуасивна комуникативна функција. Таа во комуникативниот процес има за цел да изврши влијание врз адресатите во нивните мислења или ставови.

За добар политичар се смета оној кој е добар оратор. Политичарите користат јазик со кој, од една страна ќе ги убедат луѓето, ќе ги истакнат своите успеси и ќе стекнат доверба кај граѓаните, а од друга страна ќе ги нападат своите противници.

Секој политичар свесно ги избира своите зборови и стратегијата за аргументирање, бидејќи често зад одреден збор се крие одредена идеологија

² „Модулацијата претставува еден вид приближен превод, при што не настапуваат промени само на формата, туку и на дискурсот, со нагласување на одредени елементи за сметка на други“ (Маролова 2014: 23).

³ Според Колер, „терминот еквивалентност постулира дека постои преводна врска помеѓу текстот од појдовниот јазик и текстот во јазикот-цел“ (во Штолце 2005: 97).

(Гринт 2012:3), а воедно користи и јазични средства кои би имале влијание на мислењата и ставовите на граѓаните. Политичарите користат јасен и концизен стил на говорење, употребуваат лесно разбирлив вокабулар, притоа проследен со јасна и разбирлива дикција, знаејќи дека се обраќаат пред целиот народ, преку телевизија, или на јавни настани и собири. Важна особина на политичарите при јавното обраќање е нивната самодоверба, издржливост, способност за убедување, отсуство на трема и игра на зборови. Политичарите често, но не секогаш се обраќаат учтиво, т.е. им персираат на адресатите, најчесто зборуваат во прво лице множина, со цел да се прикажат како дел од групата, односно меѓу народот, а користат и императивната форма и вокатив од именките, како на пр. називи на некоја националност или етникум, именки како: народ, сограѓани, пријатели, партнери, наследници на некој херој од минатото (именки кои упатуваат на колективност), со цел да го привлечат вниманието на слушателите, а и да добијат поголеми симпатии. Политичарите многу често ги користат пасивните конструкции, кои претставуваат ефективно средство за фокусирање на дејството во реченицата, а не на субјектот. Ова се практикува од страна на политичарите со цел намерно да се изостави вршителот на дејството, а акцентот да биде ставен исклучиво на дејството.

Освен тоа, нивните говори изобилуваат со метафори и реторички прашања. Говорителот често прави пауза од една до друга реченица. *„Eine gute Rede ist demnach eine, die auf der Ebene der Sprache das richtige Wort wählt, aber zugleich auf der Ebene der Sache, in einer bestimmten Situation, das angemessene Wort findet“*, Pörksen“ (2002: 42). Затоа за „добар говор се смета оној кој го избира вистинскиот збор на ниво на јазикот, но истовремено го наоѓа и соодветниот збор на ниво на материјата во одредена ситуација“.

Како и секој друг дискурс, така и политичкиот се одвива во три дела: воведен, главен и завршен. Воведниот дел од говорот е доста краток, во него спаѓаат срдечниот поздрав на политичарите кон публиката и искажувањето благодарност за поканата до организаторот на настанот, како и наведување на поводот. Во овој дел често е содржана и некоја стара пословица или изрека од некој филозоф или познат стих на кој политичарите се повикуваат и во кој се крие идејата на самиот политички говор. Главниот дел е поголем, овде политичарите главно се осврнуваат на темата на која зборуваат, прикажуваат факти на гледачите/слушателите, аргументираат, и нивните аргументи секогаш ги поткрепуваат со примери, бројки и сл. При именување на релевантни факти или бројки, политичарите се должни да го нагласат изворот и годината од која потекнуваат. Главниот дел од говорот е најважен, бидејќи токму во овие минути политичарите имаат прилика јасно да ги искажат своите ставови и притоа да ги убедат слушателите во својата идеологија. Завршниот дел е пократок, каде политичарот задолжително ѝ се заблагодарува на публиката за нејзиното присуство и голем дел од говорите често завршуваат со реторичко прашање,

со цел политичарот да ги поттикне слушателите на размислување во врска со неговото излагање. По завршниот дел често се остава простор за дискусија и за коментари.

Идиомии присутни во политичките говори

Присуството на идиомите во политичките говори имаат како што веќе спомнавме за цел од една страна да покажат сликовитост, а од друга страна, да можат политичарите преку нив да им се доближат на слушателите.

За да дојдеме до конкретни примери, детално ги анализирајме политичките говори на актуелните германски политичари: Претседателот на Сојузна Република Германија Франк-Валтер Штајнмаер⁴ (Frank-Walter Steinmaier) како и на министерката за надворешни работи на Германија Аналена Бербок⁵ (Annalena Baerbock) – обраќања по различни поводи, како седници, јавни настани, службени посети во други земји и сл. Говорите ги најдовме на интернет, транскрибирани онака како што се одржани во реалноста и притоа се обидовме да најдеме соодветен преводен еквивалент за ексцерпираниите примери на германските фразологизми на македонски јазик за чија цел ни беше неопходно вршење лингвистичка, семантичка и синтаксичка анализа.

Во говорот на Сојузниот претседател Франк-Валтер Штајнмаер по повод доделувањето на Орден за заслуги на Сојузна Република Германија на неколку премиери на германски покраини и на поранешниот сојузен министер за внатрешни работи Хорст Зехофер на 24 ноември 2023 во замокот Белви, најдовме на следниот пример:

Пример бр. 1.

(Es zeigt, dass der Weg in höchste politische Führungsämter bei uns eben nicht allein vom Elternhaus vorgezeichnet ist, dass er niemandem in die Wiege gelegt ist).

Превод: Тоа покажува дека никој не се родил знаејќи многу работи, пред да стигне до некоја висока политичка позиција.

Овде е присутен идиомот *in die Wiege gelegt sein*, кој според Дигиталниот речник на германски јазик реферира на одредени вештини, таленти, интереси или склоности кои обично се стекнуваат од родителите во детството и се наследени од домот. На македонски најсоодветен превод за оваа фраза би бил: *никој не се родил знаејќи, ѝознавајќи или умејќи нешто*.

Во говорот на Сојузниот претседател Франк-Валтер Штајнмаер на вечера со претседателот на Словачка Андреј Киска на 17 ноември 2017 во Братислава издвоивме два идиома со високо ниво на идиоматичност.

⁴ на функција како претседател од 2017- /

⁵ член на Политичката партија на зелените (Die Grünen), на министерска функција од 2021 година - /

Пример бр. 2

(Ein Mann, Mitte 50, Elektroingenieur aus der Slowakei, berichtete über seinen Anfang der 1990er Jahre gescheiterten Versuch, in den Vereinigten Staaten Fuß zu fassen).

Превод: Еден човек, околу педесетина години, електроинженер од Словачка, зборуваше за неговиот неуспешен обид да пушти корени во Соединетите Држави на почетокот на 1990-тите.

Во пример број 2. е присутен идиомот *Fuß fassen* кој може да се парафразира како населување или доаѓање на одредена локација или позиција, за човек да може да се интегрира социјално, културно и професионално во општеството и во светот на работата. На македонски најблиско преводно решение би било: *йушџа корени, засџанува на цврстџи нозе, се сџабилизира (оџшџесџвено или финансиски и сл.).*

Пример бр. 3

(Er hatte sich bei hunderten von Firmen beworben, erfolglos, sich mit Gelegenheitsjobs über Wasser gehalten, in einer winzigen Wohnung mit anderen, Landsleuten und Schicksalsgenossen gelebt und seine Ersparnisse aufgebraucht).

Превод: Аплицираше во стотици компании, неуспешно, се обидуваше да финансиски да се одржи на површина со привремени работни места, живееше во мал стан со други луѓе, сонародници и сограѓани и ги потроши своите заштеди.

Додека пак, идиомот *sich über Wasser halten* се однесува на можноста финансиски да се издржи, опстои или да се обиде да продолжи да постои, со други зборови да не пропадне (на македонски: *да се одржува на йовршинаџа на водаџа, да не се удави, да не йоџоне*).

Во говорот на министерката за надворешни работи Аналена Бербок по повод еден донаторски настан за хуманитарната криза во Јемен на 27 февруари 2023 го изделивме овој сегмент:

Пример бр. 4

(Unsere humanitäre Unterstützung geht Hand in Hand mit unserer Entwicklungszusammenarbeit und unseren Bemühungen um Frieden).

Превод: Нашата хуманитарна поддршка оди рака под рака со нашата развојна соработка и нашите напори за мир.

Овде ја анализиравме фразата *Hand in Hand gehen*, за која во македонскиот јазичен систем има целосен еквивалент *рака йоо рака*, која значи дека некој цврсто/близу стои до нешто или некого или едно нешто се одвива паралелно со друго нешто, т.е. две работи зависат една од друга, односно се поткрепуваат, надополнуваат.

Толкувајќи го говорот на министерката за надворешни работи Аналена

Бербок на тема „Основи за сèопфатен, праведен и траен мир во Украина“ на генералниот собир во Њујорк на 23 февруари 2023 година, наидовме на уште еден интересен идиом со висок степен на метафоричност.

Пример бр. 5

(Einige von Ihnen haben gerade gesagt, dass wir mit der Bewaffnung der Ukraine Öl ins Feuer gießen).

Превод: Некои од Вас кажаа само дека со вооружувањето на Украина долеваме масло на огнот.

За идиомот *Öl ins Feuer gießen*, Толковниот речник на македонски јазик го нуди објаснувањето: *влошување на и онака веќе лошајќа ситуација*, т.е. од лошото прави уште полошо. За овој израз постои и формален еквивалент во македонската фразеологија, имено, *долева/додава масло на оган*, кој ние овде го понудивме како најсоодветно преводно решение.

Во говорот на министерката за надворешни работи Аналена Бербок по повод Конференција на португалски амбасади на 4 јануари 2023 во Лисабон, го издвоивме идиомот *in Stein gemeißelt sein*.

Пример бр. 6

(Wir in Deutschland mussten erkennen, dass unsere europäische Friedensordnung nicht in Stein gemeißelt ist).

Превод: Ние во Германија моравме да признаеме дека нашиот европски мировен поредок не е врежан во камен.

Овој идиом е со значење дека е нешто непроменливо, неизбежно, имено, глаголот *meißeln* значи врежување на нешто со длето, како би можело да остане вечно. Земајќи ја предвид семантичката анализа на изразот, решивме да го парафразираме идиомот поради отсуството на каков било формален еквивалент во македонскиот јазик, т.е. *нешто не е врежано во камен, зајечано засекогаш, вечно*.

Во говор на министерката за надворешни работи Аналена Бербок по повод 25-годишнина на Центарот за глобална етика во Витенберг на 23 јуни 2023 година наидовме на два идиома:

Пример бр. 7

(Denn wertegeleitete Außenpolitik heißt, dicke Bretter zu bohren).

Превод: Бидејќи надворешната политика водена од вредности е како протнување низ иглени уши.

Идиомот *dicke Bretter bohren* на македонски јазик може да се преведе како едвај, со големи тешкотии се пробива, напредува, што всушност значи дека се обидува да постигне нешто невозможно. А, според Толковниот речник на германски јазик истата фраза го носи значењето дека за да се постигне некоја

претенциозна цел, мора да се надминат особено тешките предизвици, пречки и проблеми.

Пример бр. 8

(*All diese Beispiele zeigen: Zeitenwende heißt auch, was Hans-Dietrich Genscher einmal gesagt hat: „Keine Macht der Welt kann Menschenwürde und Freiheit auf Dauer stoppen.“ Auch oder gerade wenn es dafür einen langen Atem braucht*).

Превод: Сите примери покажуваат: временски пресврт значи, како што Ханс Дитрих Геншер еднаш рече: „Ниту една сила на светот не може трајно да го запре човечкото достоинство и слобода“. Дури или особено ако за тоа е потребно долго време.

Вториот идиом *langen Atem brauchen* се однесува на голема упорност, трпение, истрајност во една работа, проект и сл. која е потребна за нешто да се успее (превод на македонски идиом: *да сѝишнеи заби, да сможнеи сили, да бидеиш иѝрѝелив, иѝѝраен*). Во ваквиот случај наидуваме на нулта-еквивалентност, затоа укажуваме на потребата самиот фразеолошки израз да се парафразира или експлицира.

Заклучок

Јазикот и политиката се во постојана меѓусебна врска. Јазикот е најсилното оружје на еден политичар, со кој тој мудро преговара. Јазикот во политиката е толку моќен, што има моќ да ја промени дури и перцепцијата на реалноста.

За на крај да изведеме заклучок од трудов, неизбежно беше да анализираме поголем број политички говори достапни на интернет. Како резултат на нашето истражување дојдовме до заклучок дека на политичката сцена пред малата, но и поголемата јавност, политичарите постојано се служат со идиоматски изрази. Некои од нив се полабави за разлика од други, иако целта на избраните примери ни беше насочена кон анализа на поцврстите фразеолошки единици, т.е. на оние кои имаат повисоко ниво на идиоматичност.

При превод на идиомите сметаме дека кај најголемиот број идиоми со право ја применивме преведувачката постапка модулација, а потоа следуваат парафразата, буквалниот превод и адаптацијата.

Секако се потрудивме да постигнеме пред сè семантичка еквивалентност со цел да ја пренесеме истата слика за да се добие посакуваниот ефект.

Користена литература:

1. Грчева, Р., Рау, П. (2006). Голем македонско-германски/ германско-македонски речник. Скопје: Магор.
2. Маролова, Д. (2014). *Скријѝѝа ѝо ѝредмеѝѝѝ ѝреведување и ѝѝолкување од македонски на ѝгермански јазик*. Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

3. Кузмановска, Д. (2022). *Фразеологија на германскиот јазик*. Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

* * *

- [1] Duden - Redewendungen. *Wörterbuch der deutschen Idiomatik* (Der Duden in zwölf Bänden, Bd. 11). Mannheim: Bibliographisches Institut und F.A. Brockhaus AG, 2002. 955 S. ISBN 3-411-04112-9
- [2] Girth. H. (2012). *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. De Gruyter: München
- [3] Holly, W. (2012). *Sprache als Kompromiß. Zur Vermittlungssprache von Politikern in Sprache und Politik*. Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur – Berlin.
- [4] Palm, Christine (1997). *Phraseologie- Eine Einführung*. Gunter Narr Verlag. Tübingen
- [5] *Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, feste Wortverbindungen* [online]. WWW: <<http://www.redensarten-index.de/suche.php>>.

Веб-страници:

<https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/handwoerterbuch-politisches-system/511475/politische-sprache/>

<https://www.dwds.de/wb/etw.%20in%20die%20Wiege%20gelegt%20bekommen>

<https://makedonski.gov.mk/corpus/l/ogan-m>

<https://makedonski.gov.mk/corpus/l/iglen-prid>

<https://www.dwds.de/wb/dicke%20Bretter%20bohren>

<https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2023/11/231124-OV-MP-Laender.html>

<https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2017/11/171117-Slowakei-Antritt.html>

<https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-der-bundesministerin-des-auswaertigen-annalena-baerbock--2168638>

<https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/-/2584340>

<https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/baerbock-portugiesische-botschafterkonferenz/2572068>

<https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/-/2604490>

Книжевносѣ̄ / Literature

„СÈ Е ВО РЕД“ – РОМАН ОД ЈАСМИНКА ПЕТРОВИЌ ЗА ПАДОВИТЕ И ПОДЕМИТЕ ВО ЖИВОТОТ НА АДОЛЕСЦЕНТИТЕ

Јованка Денкова¹

¹ Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Македонија
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Апстракт: Јасминка Петровиќ е авторка која на литературната сцена за деца и млади веќе се покажа дека има длабок осет за литературата за деца, а особено за литературата за млади, за адолесценти. Тоа го покажа и во останатите книги, а книгата-роман што е предмет на оваа студија е уште еден показ и доказ дека нејзиниот талент да ги открие најситните трепети на младата адолесцентска душа е огромен. Композицијата на романот е дводелна, со еднаков број раскази-исповеди и во двата дела (по десет раскази во секој дел). Како наратори во првиот дел се јавуваат адолесценти и едно куче – Астор, а како наратори во вториот дел, освен адолесценти, има и возрасни.

Клучни зборови: *романи за млади, адолесцентска книжевност, Јасминка Петровиќ.*

“EVERYTHING IS FINE” – NOVEL BY JASMINKA PETROVIĆ ON THE UPS AND DOWNS IN ADOLESCENT LIVES

Jovanka Denkova¹

¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract: Jasminka Petrović is an author who on the literary scene has already shown that she has a deep sense for literature for children, especially for young people and adolescents. She's shown that in her other books, and the novel that is the subject of this study is yet another demonstration and proof of her talent for uncovering the innermost thrills of the young adolescent soul is enormous. The composition of the novel is two-part, with an equal number of stories-confessions in both parts (ten stories in each part). In the first part, the narrators are adolescents and a dog - Astor, and in the second part, in addition to adolescents, there are also adults.

Keywords: *novels for young people, adolescent literature, Jasminka Petrović.*

Вовед

Јасминка Петровиќ е авторка која на литературната сцена за деца и млади веќе се покажа дека има длабок осет за литературата за деца, а особено за

литературата за млади, за адолесценти. Тоа го покажа и во останатите книги, а книгата-роман што е предмет на оваа студија е уште еден показ и доказ дека нејзиниот талент да ги открие најситните трепети на младата адолесцентска душа е огромен. Но, уште повпечатлив е нејзиниот раскажувачки талент, особеноста да се проговори за сето тоа на вистинскиот начин, со што ќе им се укаже сета должна почит и внимание на младите адолесценти-ликови, но и на сите адолесценти на кои книгата им е наменета.¹

Како што истакнува и самата авторка, се работи за дело со мозаична структура, кое го сочинуваат исповедите на јунаците, насловени со нивните имиња и возраст: Теодора седумнаесет години, Вукан седумнаесет години, Силвана шеснаесет години... Тука е и Астор, миленик, кој менува сопственици затоа што сака да усреќи што повеќе луѓе. Во првиот дел од книгата читаме за едно момче кое сака да оди во манастирот Ковиљ и притоа наидува на отпор од семејството, за една Ромка која е малтретирана, за младиот муслиман Адмир кој страда затоа што ја сака Србинката Јелена, тука е и девојка која претрпува несакана бременост... Вториот дел од книгата покажува дека има решенија, дека новороденото дете го чуваат баби, дека младата мајка сè уште го сака и дека некој сака да направи документарен филм за нејзината приказна; за другите херои кои, исто така, го пронаоѓаат својот пат. Дека сепак, сè може да биде во ред (Вулићевић, 2018).

Како што се спомна, композицијата на романот е дводелна, со еднаков број раскази-исповеди и во двата дела (по десет раскази во секој дел). Како наратори во првиот дел се јавуваат адолесценти и едно куче – Астор, а како наратори во вториот дел, освен адолесценти, има и возрасни.

За болката, љубовта, пријателството, душевните немири

Првиот дел од оваа необична книга е насловена како „Ме боли, многу ме боли“, и иако со таа наративна секвенца завршува првиот расказ, кој ни го исповедува седумнаесетгодишната Теодора, таа потресна реченица слободно може да се однесува на сите раскази од првиот дел. Расказот за/на Теодора ни ја открива болката на тинејџерката која е оставена да се грижи за својата баба, болна од Алцхајмерова болест, која напредува. Мајката на Теодора живее

¹ Јасминка Петровиќ (Белград, 1960) е српска писателка за деца и млади. За својата работа е многупати наградувана. Нејзините книги (*Училиште, Секс за почетници, Бонтон, Како да станете и да останете глуви, Ова е најлошиот ден во мојот живот, мајки, Сакам дома, Сè е во ред, Долина на виножитото, Паметна книга за мама и тато...*) се преведени на речиси триесет јазици. Јасминка Петровиќ студирала шпански јазик и литература. Таа била уредник на тинејџерската емисија „Двесте од градот“ (Радио Пингвин). Пишувала за многу списанија (Тик-Так, Велико дворство, Политикин Забавник, Хупер, Детски права и други). Таа го уредувала National Geographic Junior на српски. Учествува во различни програми и проекти кои ги поттикнуваат децата и младите да читаат, да бидат креативни, да размислуваат критички и да бидат толерантни.

во Норвешка: „Мама постојано праќа пари. Добро е платена во Центарот за мигранти. Па, не е ни чудо. Зборува пет јазици. Нè вика да одиме кај неа. Мене сака да ме запише на факултет, а тебе да те смести во дом за стари и болни лица. Вели дека во Норвешка се почитуваат човековите права, дека државата се грижи за својот народ, дека имаат одлично образование и здравствена заштита“ (Петровиќ, 2020: 10). Очигледна е грижата и љубовта на младата Теодора за својата баба, со оглед на специфичното заболување кое носи секојдневни предизвици и непријатни ситуации. Во многуте студии спроведени на оваа проблематика, се покажало дека внуците имале послаб однос со нивните баби и дедовци и дека нивните татковци и мајки (примарните старатели) доживуваат повисоко ниво на оптоварување. Но, слична студија го документирала и нарушувањето на социјалните животи на тинејџерите, стресот помеѓу бабите и дедовците и внуците и незадоволството на мајката заради товарот од грижата за болниот родител (Beach, 1997: 233–238).

Теодора е секундарен старател на својата баба, и покрај тоа што грижата за баба ѝ ја доведува во мноштво предизвици и состојба на постојана будност: „Ме доведуваш до лудило и тогаш помислувам да те пратам кај мама со првиот авион, ама кога ќе ми помине лутината, знам дека и мене и тебе ни е најдобро во нашата кука. Што би правеле ние двете во Осло? ...Јас некако и би го научила норвешкиот, ама ти?...Како би побарала да те исчешлаат, да те намирисаат, да ти стават кармин на усните? Како? Впрочем, ти си навикната на твојата перница, твојата покривка и твојот кревет“ (Петровиќ, 2020: 10–11).

Грижата за постари, болни луѓе има потенцијал да биде извор на позитивни трансформации во животот на луѓето и може да предизвика чувство на задоволство и значајност, друштво и радост поради исполнувањето на нивните обврски и сознанието дека тие имаат витална згрижувачка улога за саканата личност. Грижата може да биде наградувачко искуство и да го олесни личниот раст и зрелост (Sánchez-Izquierdo, Prieto-Ursúa, Caperos, 2015: 745–756). Освен тоа, за време на стрес, женските адолесценти се опишани како поуспешни во одржувањето односи со постарите и имаат покажаа поголема емпатија за постарите возрасни лица во споредба со нивните машки колеги (Brett, 1993: 535–550). Спротивно на тие податоци, резултатите од тековната студија покажаа дека женските и машките адолесценти подеднакво барале вербална поддршка од врсниците. Испитаниците во оваа студија, сепак, постојано ги детализираа промените во процесите на евалуација и селекција кои се однесуваат на тие односи. Аналогно на претходните наоди, тие ја препознаа непостојаноста на нивните врснички здруженија и беа помалку толерантни за несоодветно или нечувствително однесување кај врсниците.

Испитаниците во студијата се опишаа и себеси како сè повеќе трпеливи со повторувачките (и често досадни) однесувања кои често ги демонстрираат постарите возрасни со АД. Засрамувачките однесувања наложија развој на уште поефикасни стратегии за справување (Beach, 1997: 233–238).

Всушност, ако се обидеме да ја протолкуваме оваа книга, ќе се види дека тоа може да се направи од повеќе аспекти. И покрај навидум сложената структурна поставеност на „парчињата од мозаикот“, сепак, постои нешто што е обединувачко. Скоро сите млади чии исповеди ни се презентирани во книгата, се дел од едно поголемо друштво, кои заедно учат во едно белградско училиште во кое директорка е Олга, а нивна омилена наставничка е Даринка. Авторката уште подлабоко навлегла во сложените односи на своите актери, кои еден по еден, со сите нивни болки и специфичности ни ги претставува на животната сцена. Сопругот на Олга – Душан, во последниот расказ, ни ја открива и нивната семејна драма: „Олга и јас потфрливме. Родителите најчесто последни сфаќаат дека детето им тргнало по погрешен пат. Не сакаат да се соочат со сопствените грешки и тогаш ја вртат главата настрана од вистината... Неколку години наназад Олга и јас бевме постојано надвор од дома, па не ни знаевме што ни прави детето... Тогаш не е ни чудо што немавме поим дека Мила стекнала ново друштво и нови навики. И тоа какви навики! Оние најстрашните и најужасните! Да не беше Данко и старото друштво на Мила, можевме да го изгубиме детето“ (Петровиќ, 2020: 86–87). И токму тоа старо друштво на Мила го сочинуваат јунаците на оваа книга. Тука е Теодора оставена сама да се грижи за баба си болна од Алцхајмер, а тука е и нејзината другарка Љубица врз која Теодора ќе изврши позитивно влијание со својот личен пример за грижата за стари лица. Токму тоа ќе ги поттикне овие млади луѓе, обременети секој со своја драма, да се обединат и, место во некој зачаден клуб, да организираат Нова година за старите лица во домот, па дури и да се дружат со своите баби на кои подзаборавиле (ова укажува дека можеби сепак Теодора, сфаќа дека не може сама да се грижи за баба си, па ја сместува во дом за стари лица. Но, тоа што таму ја минуваат Новата година со Љубица и Црни, имплицира дека и понатаму се грижи за баба си): „Ги гледам сите тие радосни лица околу себе, гледам како ти ја гушкаш и бакнуваш својата бабичка, го гледам натписот ДРАГИ ПЕНЗИОНЕРИ СРЕКНА НОВА ГОДИНА ВИ ПОСАКУВААТ ГРОБАРИ и ми потекуваат солзи по образите. Да ти ебам, плачам, а не сум ни помирисала алкохол! Тотален трип!... Се јавив кај мојата бабичка дека доаѓаме и да ни спреми појадок... Мојата бабичка ќе одлепи од среќа. Последен пат кога бев кај неа... Стварно, кога бев последен пат кај неа? Ова лето? Не, не беше лето. Беше зима... И да знаеш, Теодора, ова ми е најлудата Нова година во животот! Жими баба ми!“ (Петровиќ, 2020: 63–64). Грижата на Теодора за баба си, ќе ги преобрази и нејзините социјални односи, да стане попребирлива во дружбата со врсниците, а со тоа ќе изврши позитивно влијание и врз своите најблиски пријатели, конкретно со Црни, од расказот „Црни, шеснаест години“ и Љубица, љубител на забави. Црни, пак, е посебна приказна. Ова младо, шеснаесетгодишно момче, страстен навивач, освен како добар другар, во книгата се пројавува и како човек кој не сака да ги открива своите емоции, зашто тоа за него е знак на слабост: „Ако нешто мрзам,

тогаш тоа се солзи. Се изнагледав од солзите на татко ми за цел живот. Клучеше и плачеше секој пут коа мајка ми сакаше да го остаи. А татко ми беше првак у Југославија у велтер категорија. Боксер! Стариот беше фаца!“ (Петровиќ, 2020: 36).

Но, тој навидум нечувствителен Црни (чие вистинско име останува непознато), ќе ѝ даде поддршка на Теодора за организација на Нова година за стари лица, а и ќе се открие дека и тој секојдневно се грижи за својот татко и го носи на дијализа, но не сака никој да знае за тоа. Доаѓајќи од семејство во кое емоциите на татко му биле на показ и веројатно злоупотребени и предмет на потсмев од страна на мајката, Црни ќе развие сопствен одбранбен механизам со исклучување на емоциите, не само за себе туку и за оние кои слободно ги покажуваат. Така, неговиот страв од јавно покажување на емоции, ќе го одведе во сосема поинаква насока – кон насилство кон сите послаби, понемоќни, поинакви, како Ромката Силвана, како Ѓорѓе, итн. Многуге студии на оваа проблематика покажуваат дека момчињата избегнуваат прикажување на емоционална или физичка болка и ги омаловажуваат таквите прикази кај други момчиња. Тие покажуваат цврсти, стоички самопрезентации на мажественоста; Згора на тоа, во студијата, момчињата признале дека нивните врснички групи ги исмевале изразите на болка, грижа и загриженост за другите како нарекувајќи ги „геј“ или „девојче“. Момчињата ги опишаа интеракциите со момчињата како фокусирани на омаловажување, исмејување и „поттурнување наоколу“ (Oransky, Marecek, 2009: 218–241). Во споредба со девојчињата, момчињата тинејџери пријавиле помала интимност, наклонетост и дружење во нивните истополови пријателства; Згора на тоа, момчињата велат дека откриваат помалку за себе во нивните пријателства отколку девојчињата (Lempers, Clark-Lempers, 1993: 89–108). Во споредба со девојчињата, момчињата тинејџери пријавиле помала интимност, наклонетост и дружење во нивните истополови пријателства (Rose, Rudolph, 2006: 98–131), и изјавиле дека веројатно нема да побараат емоционална поддршка или да споделат несреќни чувства еден со друг (Buhmester, 1996: 158–185).

Па, така, ние во книгата го гледаме Црни во друштво со момчиња како дел од навивачката група „Гробари“, но кога станува збор за други пријателства со момчиња, надвор од таа група, тие изостануваат, зашто одбивни му се пријателствата со момчиња во кои се покажуваат емоции, што го доведува во состојба на покажување агresiја. Неговата агresiја кон сокласничката, Ромката Силвана, која немотивирано ја обвиниле за кражба на мобилен телефон, ни ја открива драмата на девојчето, удирано и навредувано од сите страни, во домот: „...мама ми вика ајде силвана остави ги сега садовите оди на училиште треба да ми дојде муштерија, ама тоа не е важно, јас излегувам од бараката и не знам кај да одам затоа што е ноќе и училиштата не работат, а јас и онака не одам веќе во училиште мама само така кажува, мама нема пари да ми купи книги...“

(Петровиќ, 2020: 19); на улица: „...кога ќе влезам во трамвај, сите ме гледаат викаат бегај од мене смрдиш имаш вошки“ (Петровиќ, 2020: 18), а особено во училиште: „...прво ја шутна онаа Лана да ѝ ебам мајката ме набеди дека сум ѝ го украа телефонот...после дојдоа и другите да ме тепаат, а најмногу ме шутираше оној црни да даде господ да му се исуши курето и да му падне ама тоа не е важно ми течеше крв од носот и од устата и од ушите...класната сакаше да викне полиција...јас побегнав од училиште и веќе никогаш не се вратив...“ (Петровиќ, 2020: 19). Доминантната идеологија во Источна Европа ги држеше и сè уште ги држи Ромите на најниското ниво на општеството преку долга листа на стереотипи и активна дискриминација. И покрај некои позитивни стереотипи (на пример, Ромите имаат природен талент за музика), стереотипите за Ромите се убедливо негативни. Доминантните групи во Источна Европа ги сметаат Ромите за необразовани, досетливи, валкани и мрзливи, просјаци и крадци. Идентификацијата на Ромите се врши преку физичкиот изглед (на пр., темна кожа и коса), облеката (на пример, жените носат традиционална носија) или јазик што го зборуваат (ромски, јазикот што се зборува од Ромите во Источна Европа) (Gabor, 2007). Токму затоа Силвана неправедно ќе биде обвинета за кражба на мобилен телефон на соученичка, за кој подоцна се воспоставува дека си го заборавила дома, затоа Силвана ќе биде отфрлена од сите, па ќе биде подложена на врсничкото насилство од страна на Црни. Дете од социјално загрошено дисфункционално семејство, во кое мајката се проституира, а братот Ериан пројавува секојдневна агресија, таа свој а заштитничка наоѓа кај тетка си: „...таа е фризерка ама Драган (тетинот) ѝ забрани да работи тета ме стриже и ми ја фарба косата и ми ги шминка очите и устата...тета ми става ручек во црвена чинија со жолти цветови ...ама мене не ми е до јадењето, туку до чинијата ние дома имаме чинии ама јадеме од капакот од тенџерето затоа што дома нема вода да се мијат садови...“ (18). Боли исповедта на Силвана, особено кога авторката ни открива дека таа е и жртва на сексуална злоупотреба од тетинот: „...јас не сакам да бидам кај тета кога тета не е дома... драган тогаш ги пика рацете во мојата маица...јас ѝ го кажав тоа на мама, а таа ми рече дека тоа е затоа што го предизвикувам како тоа драган нејзе никогаш не ѝ става рака во маицата а јас сум видела дека и нејзе ѝ става ама тоа не е важно а на тета не сакам да ѝ кажам тета ќе почне да плаче...“ (19); „...драган ја пика раката во моите гаќички...“ (Петровиќ, 2020: 20).

Адолесценцијата е критичен период за социјален развој, кога односите со врсниците стануваат сè подоминантни и повлијателни. Негативните социјални односи и искуства може да доведат до негативни и потенцијално долготрајни ефекти врз здравјето и благосостојбата (Wolke & Lereya, 2015). Еден истакнат пример е малтретирањето. Дефинирано како несакана и повторена агресија која вклучува нерамнотежа на моќта, малтретирањето е многу распространет проблем за децата и адолесцентите. Типичниот училишен насилник е

стереотипизиран како импулсивен и социјално неспособен (Guy, Lee, Wolke, 2017).

Освен Силвана, Црни го малтретира и момчето Ѓорѓе: „Црни секој ден ме малтретираше. Во класот сите ме гледаа како гомно. Веќе не можев да издржам, а немав кому да се доверам, најмалку на мајка ми. Бев на раб на самоубиство. Значи, пекол. Живеев во пекол“ (Петровиќ, 2020: 76–77). Адолесценцијата и младата зрелост се важни периоди за формирање на идентитетот. Сепак, младите кои се идентификуваат како лезбејки, геј или бисексуалци, исто така доживуваат дополнителен стрес, во форма на стигма, поврзан со нехетеросексуален идентитет, однесување и/или привлечност за време на адолесценцијата (Mallory, Pollitt, Bishop, Russell, 2021). Ако малтретирањето на Силвана од страна на Црни било побудено од сомнежот за кражба, причината за малтретирањето на Ѓорѓе треба да се бара во фактот што Ѓорѓе бил хомосексуалец, за што е свесен и Црни: „Значи, уше од првиот момент коа ни влезе у училиница ми се преврте желудников, значи, ми дојде да повратам, а ти, морону еден, уште дојде и седна пред мене... И немој више да ми ја вртиш накај мене таа ружна фаца, нејќам да те гледам...Доста ми е од вас, педеришта, врие градов од вас, еј. Значи, чоек веќе не може мирно да си оди по улица. Само чекам коа ќе поченете да ми се пуштате...Значи, шо ми глумиш со тоа шалот, жити све? Шо се замислуваш бе ти, некаков си уметник, а?... Ние сите сме работничка класа, ѓрмбачи, а ти си господин. Така? ...Ти си мрсул. Мрсул со исчупани веѓи“ (Петровиќ, 2020: 34–35). Светската здравствена организација го дефинира малтретирањето како закана или физичка употреба на сила, насочена кон поединец, друго лице, одредена заедница или група што може да резултира со повреда, смрт, физичко оштетување, некои развојни нарушувања или недостаток. Концептот на малтретирање на училиште не е нов; сепак, во последниве години се зголемува (Türkmen, Dokgöz, Akgöz, Eren, Vural, Polat, 2013: 143). Врсничкото насилство (булинг – bullying) често започнува со поблага форма на префрлање/закачање на послабите/повлечени деца и тоа секогаш е насочено токму таму каде што детето е најслабо. Децата изложени на врсничко насилство се вообичаено омаловажени и социјално отфрлени, а трпат и некои форми на агресија од страна на еден или повеќе врсници, како на пример:

- **Вербална агресија:** потсмевање, именување со погрдни имиња, закани и слично;
- **Социјална агресија:** исклучување од разни активности; оговарање и ширење невиности, со што најдобрите пријатели на детето-жртва одеднаш го свртуваат грбот; пишување пораки по клупи/столчиња или графити; различни напади преку интернет/мобилен телефон и слично;
- **Физичка агресија:** подбутнување, хостилен говор на телото, заканувачки гестови, удирање, тепање и слично.

Одредени истражувања говорат за тоа дека, на светско ниво, врсничкото насилство е сè пораспространето и, за жал, сè почесто кулминира со физички напади – најчесто за време на основното образование додека, пак, во средно, истото опаѓа, но и понатаму може да биде голем проблем за еден млад човек, и покрај тоа што во тој период физичкото насилство е малку поретко (Сотировска, 2021).

Сепак, родовите стереотипи на Црни почнуват да се менуваат, па како најдобри другарки тогаш се јавуваат девојчињата (Теодора, Мина, Љубица). Генезата на оваа негова преобразба може да се побара во љубовта и грижата кон таткото, сочувството кон човекот кој не ги криел чувствата која ја молел сопругата да не го напушта. На овој начин, Црни се ослободува од културолошките заблуди за родовите разлики. Една друга студија укажува дека клучен дел од поврзаноста помеѓу отпорот кон емоционалната експресија и психолошката и социјалната благосостојба е во блиските пријателства. Ако момчето не може да најде пријател со кој ужива да поминува време и во кој може да има доверба и на кого може да се потпре, придобивките од неговиот отпор не се толку очигледни. Сепак, можеби оние кои пружаат поголем отпор се поупорни во потрагата по близок пријател од оние кои не се. На нив, укажува студијата, треба да им се помогне не само да ги изразуваат своите чувства, туку и да им се помогне да најдат добри пријатели/другари (Way, Cressen, Bodian, Preston, Nelson, Hughes, 2014: 241–252).

Дел од оваа приказна е и наставничката Даринка, со нејзината душевна болка заради загубата на едниот син во сообраќајна несреќа. Преостанатиот син – Вукан, измачуван од грижата на совест, сака да побегне од светот и да се сокрие/осами во манастир: „Штом ќе завршам четврта година, ќе одам во манастир. Не можам да дочекам... Мене сите ме напуштаат. Мене никој не ме сака... Јас сум грешка на природата“ (Петровиќ, 2020: 14, 17). Чувството на грижа на совест произлегува од загубата на саканиот брат, за чија смрт тој се чувствува виновен и одговорен: „Крив сум. И за Вељко сум крив. Не го држев околу половината, а убаво ми рече да се фатам за него. Не го послушав. Бев лут. Не ми се одеше на тренинг. Сакав да го догледам филмот до крај. Ме извлече со сила од кревет... Ја заборавив кацигата... Тој ми ја даде неговата. ... Јас паднав на тротоар, тој под камион. Крив сум. За сè сум крив. Јас останав, Вељко одлета. Одлета засекогаш. Боже, помилуј ме мене грешниот...“ (Петровиќ, 2020: 17). Студијата на Фанос и Никерсон се фокусира на долготрајните последици кои врз адолесцентот ги остава смртта на брат/сестра. Иако има голем број статуси на оваа проблематика, сепак малку од нив се фокусираат на последиците врз преживеаните адолесценти. Кај голем број од нив се покажало засилено чувство на вина и самообвинување за сето она што довело до смртта на братот/сестрата. Исто така, се покажало и каење заради меѓусебниот однос кој го имале додека братот/сестрата бил/а жив/а (Fanos, Nickerson, 1991: 70–82). Вукан се чувствува

виновен заради својата неодговорност (не понел кацига, не го држел доволно цврсто братата си додека се возеле на моторот, што (според него) ја предизвикало сообраќајната незгода и смртта на постариот брат.

Според Вајт, свеста за реалноста на смртта ја засилува ранливоста на адолесцентот кој, и онака е во процес на потрага и зацврстување по својот идентитет. Наоѓајќи се на средина меѓу светот на детството и светот на возрасните, адолесцентите силно се стремат кон автономија и независност, и можно е, во тој период да ја одбиваат заштитата од родителите. Барајќи одговори на многу прашања од типот „зошто“, многумина од нив ќе ги побараат одговорите на вистински, а понекогаш и на погрешни места (White, 2006). Вукан, конкретно, смета дека одговорите и мирот по кој копнее, ќе ги пронајде во манастирот Ковиљ. Тој се чувствува бескорисно, го изгубил и нивното кученце Роки, а откако се сменило нешто во односот со неговата девојка, дефинитивно смета дека разбирање може да најде само кај Бог: „Те молам немој да ме напуштиш, остани со мене. Со Маја беше супер сè до она утро. Само таа ме разбираше. Со неа разговарав со саати, за сè. За музика, книги, филмови, политика, за зрно кафе, за јаболка, за врвки, автомобили, хокеј, морски ѕвезди, за Вељко... Многу ми недостига... (Петровиќ, 2020: 17)“. Исто така, во овој расказ за првпат се спомнува кученцето Роки, кое ќе побегне од Вукан, или ќе се изгуби по првата помината интимна ноќ на Вукан и Маја: „Мене, едноставно, ништо не ми оди од рака, јас сум баксуз... ете, и Роки ми побегна. Со денови го барам низ цел град...и ништо... Како во земја да пропаднал! Мене сите ме напуштаат. Мене никој не ме сака“ (Петровиќ, 2020: 17). Чувството на загуба како постојано да го следи Вукан – го губи братата си, кученцето Роки, девојката Маја, па единственото константно нешто кон што тој ќе се сврти е религијата. Но, како што најчесто се случува во животот, непредвидените нешта знаат да го најдат својот пат. Тој е во врска со девојката Маја чии разведени родители и таткото кој основал ново семејство, ја прават да се чувствува напуштено: „Па што ако татко сега живее со друга жена и со нејзината ќерка?! Баш ми е гајле! Тој секогаш ќе биде мојот тато-злато, а јас неговото Мајче-Пајче. Ама кога видов дека тато клекна пред онаа градинка и ја бакна нејзината ќерка, во истиот миг срцето ми излета од градите и со тресок удри во асфалтот“ (Петровиќ, 2020: 46).

Овде авторката ја воведува темата на разводот во семејството и како тоа се одразува врз децата/адолесцентите. Несомнено, тој значаен настан во животот на семејството се одразува посебно врз децата и адолесцентите и нивниот понатамошен емоционално-когнитивен развој. Сепак, истражувањата покажале дека девојките во поголема мера пријавуваат трајни симптоми на анксиозност и депресија поврзани со разводот на родителите отколку кај момчињата. Или можеби таквата родова разлика не била присутна во претходните развојни фази, туку се појавила во адолесценцијата? Претходните истражувања и теорија, исто така, укажале на повеќе депресивно расположение кај адолесцентните девојчиња

отколку кај момчињата адолесценти во врска со различни видови и животни настани, но и влијание врз интимноста и посветеноста во идните романтични врски во животот (Størksen, Røysamb, Holmen, Tambs, 2006: 75–84). Како една од најчестите последици кои се јавуваат кај адолесцентите по разводот на родителите, се јавува ниската самодоверба која се надминува со тек на времето (Barber, Eccles, 1992: 108). Токму во тие мигови е важно детето/адолесцентот да се почувствува сакано од двајцата родители. Не наоѓајќи таква поддршка, во тие мигови, му се подава на Вукан, без да размисли за последиците: „Снегот почна да паѓа, а јас да бегам. Сакав да бидам што подалеку од таа градинка, од бакнежот на тато, од своето срце. Еден час подоцна, ја забравив капата кај Вукан, на столчето веднаш до вратата“ (Петровиќ, 2020: 46).

Овде авторката ќе проговори за уште една актуелна тема во секојдневието на современите адолесценти – темата на малолетничка бременост. Во однос на ова прашање, многубројните студии покажуваат дека постои блиска врска помеѓу семејната дисфункционалност и раната бременост. Тие студии говорат за примарна превенција, т.е. можноста да се идентификуваат различните аспекти на семејната дисфункционалност, можеби ќе можеме да ги идентификуваме адолесцентите изложени на ризик од несакана бременост и да се фокусираме на нивните семејства за да ги зајакнеме заштитните фактори и да ги намалиме факторите на ризик. Истражувањата покажаа дека раното разделување на родителите и фактот дека родителите се впуштаат во нови односи со нови партнери се поврзани со раниот почеток на сексуалната активност, несаканата бременост и усвојувањето на полиберално сексуално однесување кај адолесцентот. Семејствата со еден родител, генерално, се поранливи на емоционални проблеми и имаат повеќе потешкотии во надзорот, следењето и поставувањето граници за адолесцентот (Guijarro, Naranjo, Padilla, Gutiérrez, Lammers, Blum, 1999: 166–172). Токму разочарувањето и чувството на отфрленост од таткото, како и лабилната психичка состојба на мајката, ќе ја натера Маја непромислено да се втурне во интимна врска со Вукан и да забремени. Емотивниот расказ на Маја, во кој со извинувачки и покајнички тон му се обраќа на своето дело, е вистински бисер на оваа книшка. Фактот што подоцна, во текот на бременоста, родителите ѝ укажале само формална поддршка, го зацврстила нејзиното уверување да го сочува бебето, да го роди и да се откаже од мислата за посвојување: „Не те сакав, од првиот момент не те сакав... Мил мој, прости ми што се срамевам од тебе и што го криев stomакот. Прости ми што сакав да те дадам на посвојување. Прости што не сакав да те погледнам кога се роди. Прости што немав волја да те надојам. Прости што лежеше сам во собата и плачеше. Прости што немаш име и презиме....Сакам да бидам подобра мајка одошто бев ќерка. Сакам да бидам подобар родител од моите родители“ (Петровиќ, 2020: 47).

Од друга страна, Вукан поразително го сфаќа одбегнувањето на Маја, по што, и покрај противењето на родителите, заминува во манастир: „Она утрово истрча од мојот стан и веќе не ме ни погледна. Се обидов неколкупати да ѝ пријдам, да разговараме, ама секојпат ми го вртеше грбот. Не знам што се случи. Каде згрешив? Бев нежен и внимателен, особено тоа утрово“ (Петровиќ, 2020: 17). Ако Вукан беше раката на спасот од безизлезот за Ѓорѓе, тогаш, Вукан ќе го најде спасот во новосоздадениот живот – детето кое ќе го добијат со Маја.

Расказот на седумнаесетгодишното момче Петар, пак, ни отсликува живот во семејство кое го гуши, заради однесувањето на татко му кон него и мајка му. По годините на премолчување, заради емоционалната дистанца со татко му, желбата и попустите обиди да му се допадне, кај него чувствата еруптираат до точка кога размислува да посегне и по својот живот: „Стојам така вкочанет и се срамам што сум слаб и болежлив, што сум мал и кутар. Добро ми е познато тоа чувство од детството. Ти ја вртиш главата на другата страна, а мама се наведнува да ги пере првин моите панталони и патиките, а потоа паркетот и тепихот. Таа секогаш е меѓу нас двајцата. Се обидува да нè поврзе, да нè спакува во семејство и да стави свилена панделка на врвот. Кутрата мама, мисли дека е можно да ги скрие нашите посрани односи....Ти се срамиш од мене. Никогаш не смеев гласно да се смеам...“ (Петровиќ, 2020: 41–42). Во својата болна исповед која наликува на крик до родителите за внимание, грижа и љубов, Петар го открива копнежот да се покаже достоин за својот татко: „Тебе ти е страшно од сè и сешто – да не се открие дека не си ја прочитал книгата за која пишуваш критика, дека не знаеш добро англиски, дека имаш швалерка, дека родителите ти се земјоделци, дека родениот брат ти се самоубил, дека жена ти гледа турски серии...“ (Петровиќ, 2020: 43). Всушност, во моментот додека го држи татковиот пиштол в рака и сака да се самоубие, Петар сфаќа дека татко му се плаши да покаже љубов кон некогаш и дека се плаши да живее. И тоа сознание за него ќе биде ослободувачки катарзично: „Твојот син единец ноќеска се обиде да се самоубие... Почувствував олеснување... Ништо веќе не ме стегаше и не ме притискаше во стомакот. Си помислив, значи тоа е тоа. Тоа е животот! Ја отворив вратата од гаражата. Ме облеа првата утринска светлина. Убаво е. Боже, колку е убаво!“ (Петровиќ, 2020: 43). Во мигот кога ја отвора вратата од гаражата за да се восхитува на убавината на животот, нивниот дом го напушта и кученцето Блеки. Со тоа ја ослободува и својата мајка и себе од долгогодишното психичко семејно насилство. Во студијата на Бродерсон и Јамамото, базирана на истражување, се наведува дека раните корелационски студии за влијанието на таткото покажаа дека карактеристиките на односот татко – дете, како што се топлината и блискоста, се важни за достигнувањата на децата и психосоцијалното прилагодување. Поголемата вклученост на таткото во односот татко – дете/адолесцент, инволвирање во заеднички активности

придонесува адолесцентите да покажуваат подобри академски постигања и приспособување на училиштето, повеќе позитивен самоконцепт и повеќе здраво прилагодување на личноста (Brotherson, Yamamoto, Acock, 2003:191).

Романот „Сè е во ред“ од Јасминка Петровиќ е модерен реалистичен адолесцентски роман, кој исто така, припаѓа на т.н. „teen sick-lit“. Како „Sick-lit“ се дефинираат романите кои зборуваат за комплексни прашања поврзани со смртта и некоја болест, како ракот, нарушувања во исхраната, депресијата и многу други важни прашања важни за модерното општество. Во овие романи, болеста е реална: таа го затвора, ја изолира младата жртва или возрасните кои се поврзани со младиот протагонист, па така, и болните, и нивните пријатели и фамилии, мора да се соочат со смртта. Па така, на прво место стојат романите за пријателството и семејните врски (Trupe, 2006). Сања е петнаесетгодишна девојка која е болна од рак и овде авторката ја воведува темата на болниот адолесцент. Од контекстот во книгата дознаваме дека Сања има некој вид карцином, заради кој е врзана за кревет со боца кислород, дека била подложена на хемотерапија заради која ја изгубила косата, но и момчето Милан кон кое имала симпатии. Нејзиниот поетски крик е крик кон животот и желбата за живот: „Сакам да пишувам песни,/ да ги компонирам/и да илустрирам...Планови ме чекаат,/бенд ќе направам,/гитара ќе свирам./боса ќе пеам...Сакам да имам куче Чедо, сега/веднаш штоту излезам од болница,/во првата среда“ (Петровиќ, 2020: 31–33) Поддршката од семејството е клучна за здрава адолесценција. Семејството им овозможува на децата да искушат приврзаност, припадност, компетентност и самопочит, а во исто време им овозможува да искушат успех и неуспех, авантура и повлекување, независност и меѓузависност. За семејствата кои имаат тинејџери со попреченост, адолесценцијата може да биде особено предизвик (Peterson, 2004). Нејзиното семејство ѝ ја дава сета потребна поддршка, а ѝ ја исполнува и желбата за домашно милениче – куче Чедо. Бројни автори го потврдуваат позитивното влијание на животните врз когнитивниот, социјалниот и емоционалниот развој на децата, особено на децата со одредени здравствени проблеми. Присуството на животните во животот на овие деца може да придонесе за развивање на нивните социјални вештини, кои во иднина ќе им помогнат за развој на нивната самодоверба и верба дека ќе успеат да се реализираат како рамноправни членови на општеството (Goddard, Gilmer, 2015).

На расказот на Сања се надоврзува расказот за Јелена и Адмир, во кој се глорифицира победата над младите над верските разлики и предрасуди. Имено, девојката Јелена, откако ја прочитала поетската исповед на Сања објавена на социјалните медиуми, собрала храброст да се спротивстави на сите кои управувале со нејзиниот живот, да ги скрши бариерите на заедницата и заедно со саканиот Адмир да се изборат за својата среќа некаде на друг континент: „Ја прочитав твојата песна...Чудо како песната може да те исцели...И така,

те заследив на „Инстаграм“. На секоја слика се смееш, значи не можам да поверувам, и кога примаш инфузија и додека си на штаци и кога свиреш гитара...“ (Петровиќ, 2020: 54).

Во романот е застапена и темата на мигрантите во два раскази. Првиот е расказот на седумнаесетгодишната Јована, чие семејство се иселува во Германија и грчевито се обидува да се вклопи во тамошниот живот. Младата Јована постојано дава отпор на настојувањето на родителите да се адаптираат во новиот животен простор и копнее по родниот крај и некогашното друштво: „Ние сме овде странци, дојденци, граѓани од втор ред. Џабе им се упикувате. Јас добро го знам тоа. Сè пробав, сè, и да имам најдобри оценки на училиште и набрзо да трчам на маратон и најубаво да изгледам на журка и најгласно да пеам на концерт...Сè пробав, и пак ништо не постигнав. Никој од нив никогаш не ме гушна силно... никого не го интересира мојот Белград...“ (Петровиќ, 2020: 39). Отрезнувањето ќе ѝ го приреди некогашниот другар Данко: „Девојко, како не контактира дека овде веќе ништо не е ко порано?! Тотален распад на системот! Луѓето се спремни да прават ужасни гадости само за да зграпчат пари и моќ... Ти се извлече од калта и те молам, престани да кенкаш! Тоа почнува ептен да ме замара, а почнува и да ме навредува. Јас овде едвај врзувам крај со крај, па уште треба и тебе да те тешам“ (83). Очигледна е носталгијата на Јована, која не се пронаоѓа во новата земја, со нови луѓе, иако вложила напор да биде прифатена. Човечките суштества имаат потреба да припаѓаат и се мотивирани од оваа потреба да формираат и одржуваат стабилни општествени односи. Кај неа сè уште е силно изразена носталгијата по некогашниот социјален живот со друштвото во Белград, сè уште се живи спомените на заедничките забави, и сето тоа постојано ѝ се навраќа во свеста. Носталгијата е силна и кај нејзините родители, иако тие се трудат да ја прикријат (Abeyta, Routledge, Juhl, 2015: 1029–1044). Носталгијата е високо општествена емоција која дава чувство за социјална поврзаност (Baumeister, R. F., & Leary, 1995: 497–529). Гарднер и колегите тврдат дека потребите за припадност може да се задоволат директно или индиректно. Директните стратегии се состојат во напорот да се задоволат потребите за припадност преку реално поврзување со други луѓе. Сепак, можностите за директна социјална интеракција не се секогаш достапни, па тогаш кога социјалниот контакт е недостапен, луѓето бараат да ги задоволат своите потреби за припадност со индиректни стратегии (гледање слики и сл.) (Gardner, W. L., Pickett, C. L., & Knowles, 2005: 227–241). колку и да е позитивно чувството на носталгија, сепак таа е она што ја влече индивидуата назад во минатото и го отежнува нејзиното прифаќање на реалноста.

Вториот расказ со темата на мигрантите е оној за момчето Отман кое ја поминува голготата на мигрантите, патувајќи по маршрутата од родната Сирија, па сè до Норвешка. И со овој расказ, авторката Јасминка Петровиќ ја следи линијата започната во претходните раскази, да воспостави некаква поврзаност

меѓу своите јунаци. Па, седумнаестгодишното момче Отман, по сите поминати искушенија низ балканските земји, за што е снимен и филм, а другарувал и со Јелена и Адмир, во далечната и студена Норвешка наидува на топло човечко сочувство во ликот на мајката на Теодора (од првиот расказ) која работи во Центарот за мигранти: „Патувајќи, запознав различни луѓе. Некои ги заборавив веднаш, а некои ќе ги помнат до крајот на животот. Ти, Јелена и Милош сте вон секоја конкуренција... Со вас се смеев. Знаете ли колку е скапоцена смеата за некој што изгубил сè што имал?“ (Петровиќ, 2020: 82)

Ако ја прифатиме забелешката на авторката дека секој лик од оваа книга настанал како проекција на некој вистински настан, тогаш оваа нејзина книга претставува вистински мозаик на животни судбини, преку кои се отсликуваат животите и семејните проблеми на адолесцентите насекаде низ светот.

Заклучок

Насловот на книгата е мошне индикативен – Сè е во ред, а содржината укажува дека не е сè во ред. На прашањето упатено до авторката токму за ова, таа истакнува: „Забележувам дека младите можат да бидат многу вредни доколку имаат силен мотив. Во овој случај, тие не само што ќе ја исчистат својата соба, туку и ќе ги мијат садовите, па дури и ќе го фрлат ѓубрето. Ако имаат предизвик пред себе, покажуваат одговорност, хуманост, правда. Тие активно учествуваат во разговорот доколку темата лично ги засега. Кога ги почитуваме и им веруваме, тие знаат да бидат мудри и храбри. Понекогаш работите одат надолу, а растењето станува болно и тешко. Таква судбина ги снајде и моите ликови. Паѓаат, стануваат, паѓаат, стануваат... но не се откажуваат. Тие се вмрежуваат и си помагаат едни на други“.

Вториот дел од книгата носи наслов „Фала“ и во него се заокружува приказната, се составуваат коцките од мозаикот во една прекрасна, реална слика, еден одблесок од едно време, едно место, една група млади која можеби постои во едно друго време и на едно друго место. Овде се разјаснува судбината на ликовите, загатната во првиот дел. А сите тие слики ги обединува кучето Астор, чија судбина се разјаснува во расказот на четириесет и двегодишниот Душан, таткото на Мила. Астор доаѓа кај Мила во клучен момент, кога се заканува опасност да биде проголтана од мрачни искушенија, а на објавениот оглас, како сопственици се јавуваат многу луѓе кои го знаат под разни имиња: Блеки, Роки, Чедо, Флекичка... Кучето Астор станува синоним за љубовта и разбирањето, толеранцијата и сочувството кои треба да се носат постојано во себе и да се шират. Или, како што ќе рече и авторката, почесто да се научиме да кажуваме „извини“: Ги обвинуваме другите наместо да се грижиме за тоа кого повредуваме. И така со децении. Мора да биде многу болно да се соочиш со сопствената темнина. Но, како што вели Ромката Силвана во книгата, „на крајот треба да осамне, секогаш се разденува“. За авторката, Астор е симбол

на слободата. Не поднесува удари, понижувања, загради. Тој не се согласува на компромиси. Тој не е корумпиран. Тој е храбар и решителен. Роден е во шумата на Звездар и штом ќе го зачешаат шепите, го напушта топлиот дом и трча во родниот град (Вулићевиќ, 2018). Астор е во епицентарот на секое случување, некогаш ќе го спомнат, некогаш не, но на крај се гледа дека бил со сите нив во критични моменти од животот, како своевиден ангел-чувар, исто како што ги напушта кога веќе не им е потребен: „Драг Флекичке, фала ти за сè што направи за нашата Мила... Мисијата е завршена и сега е време да заминеш. Те чекаат некои други млади луѓе! Ја отворам вратата од зградата. Гледам како трчаш. Не смееш да се завртиш. Се плашиш дека ќе се стрчам по тебе. Дали љубовта и слободата одат заедно?“ (Петровиќ, 2020: 90)

Авторката не ја заборавила и големата моќ на социјалните медиуми, преку кои младите се пронаоѓаат, поврзуваат, се поддржуваат едни со други, снимаат документарни филмови за своите проблеми. Сè има и добра и лоша страна, вклучително и новите медиуми. Ако ни се „слуги“, ќе ни бидат корисни, ако ни се „господари“, ќе им бидеме робови. Интернетот е многу важен изум бидејќи овозможува комуникација на различни нивоа, а возрасните кои сакаат подобро да ги разберат децата и младите мора да бидат во тек со модерната технологија.

Користена литература:

- [1] Abeyta, A.A., Routledge, C., Juhl, J. (2015). Looking Back to Move Forward: Nostalgia as a Psychological Resource for Promoting Relationship Goals and Overcoming Relationship Challenges, American Psychological Association, *Journal of Personality and Social Psychology*, 109 (6), 1029–1044., <https://eprints.soton.ac.uk/382079/>, 19.11.2023
- [2] Barber, B.L. , Eccles, J.S. (1992). Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family-and work-related values, behaviors, and aspirations. *Psychological Bulletin*, 111(1), 108. <https://www.researchgate.net/profile/Jacquelynne-Eccles/publication/21616811>, 19.11.2023
- [3] Beach, D. L. Family Caregiving. (1997). The Positive Impact on Adolescent Relationships, *The Gerontologist*, Vol. 37, No. 2, 233–238, <https://watermark.silverchair.com/37-2-233>, 16.11.2023
- [4] Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motive. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- [5] Brotherson, S. E., Yamamoto, T., & Acock, A. C. (2003). Connection and communication in father-child relationships and adolescent child well-being. *Fathering*, 1(3), 191. <https://www.researchgate.net/profile/Sean-Brotherson/publication/247896826>, 19.11.2023
- [6] Buhrmester, D. (1996). Need fulfillment, interpersonal competence, and the developmental contexts of early adolescent friendship. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *The Company they keep: Friendship in childhood and adolescence* (pp. 158-185), New York: Cambridge University Press.

- [7] Fanos, J.H., Nickerson, B.G. (1991). Long-Term effects of sibling death during adolescence, *Journal of Adolescent Research*, 6(1), 70–82, 1991, <https://www.researchgate.net/profile/Joanna-Fanos/publication/247721250>, 19.11.2023
- [8] Gabor, E. (2007). Gypsy Stereotypes and Ideology Levels in two European Feature Films, *Intercultural Communication Studies*, XVI : 2, <https://citeseerx.ist.psu.edu>, 18.11.2023
- [9] Gardner, W. L., Pickett, C. L., & Knowles, M. L. (2005). Social “snacking” and social “shielding”: The satisfaction of belongingness needs through the use of social symbols and the social self. In K. Williams, J. Forgas, and W. von Hippel (Eds.), *The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (pp. 227–241). New York: Psychology Press.
- [10] Goddard, A.T., Gilmer, M. J. (2015). *The Role and Impact of Animals with Pediatric Patients*, *Pediatric nursing*, <https://www.pediatricnursing.net/ce/2017/article41026571.pdf>, 30.11. 2019
- [11] Guijarro, S., Naranjo, J., Padilla, M., Gutiérrez, R., Lammers, C., & Blum, R. W. (1999). Family risk factors associated with adolescent pregnancy: study of a group of adolescent girls and their families in Ecuador. *Journal of adolescent health*, 25(2), 166–172. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net>, 19.11.2023
- [12] Guy, Alexa, Lee, Kirsty and Wolke, Dieter. (2017) Differences in the early stages of social information processing for adolescents involved in bullying. Aggressive behavior. <http://wrap.warwick.ac.uk/90805>, 18.11.2023
- [13] Laursen, Brett. (1993). The perceived impact of conflict on adolescent relationships. *Merrill-Palmer Quarterly*, 4, 535–550. <https://www.researchgate.net/profile/Brett-Laursen/publication/232523532>, 17.11.2023
- [14] Lempers, J. D., & Clark-Lempers, D. S. (1993). A functional comparison of same-sex and opposite-sex friendships during adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 8, 89–108.
- [15] Mallory, B.A., Pollitt, A.M., Bishop, M.D., Russell, S.T. (2021). Changes in Disclosure Stress and Depression Symptoms in a Sample of Lesbian, Gay, and Bisexual Youth, *American Psychological Association*, <https://psycnet.apa.org/manuscript/2021-38664-004.pdf>, 18.11.2023
- [16] Oransky, M., Marecek, J. (2009). I’m Not Going to Be a Girl, *Journal of Adolescent Research*, Volume 24, Number 2, 218–241, <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/42082382>, 18.11.2023
- [17] Peterson, K. (2004). Supporting Dynamic Development of Youth with Disabilities During Transition: A Guide for Families, Vol.3, Issue 2, www.ncset.org, 19.11.2023
- [18] Rose, A. J., & Rudolph, K. D. (2006). A review of sex differences in peer relationship processes: Potential trade-offs for the emotional and behavioral development of girls and boys. *Psychological Bulletin*, 132, 98–131.
- [19] Sánchez-Izquierdo, M, Prieto-Ursúa, M., and Caperos, J.M. (2015). Positive Aspects of Family Caregiving of Dependent Elderly, *Educational Gerontology*, 41: 745–756, <http://dx.doi.org/10.1080/03601277.2015.1033227>, 17.11.2023
- [20] Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. L., & Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: effects of parental divorce and distress. *Scandinavian journal of psychology*, 47(1), 75–84. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net>, 19.11.2023

- [21] Trupe, A., *Thematic Guide to Young Adult Literature*, (2006). Bloomsbury Publishing USA. <https://books.google.mk/books>, 17.1.2017
- [22] Türkmen, D. N., Dokgöz, M. H., Akgöz, S. S., Eren, B. N. B., Vural, H. P., & Polat, H. O. (2013). Bullying among high school students. *Maedica*, 8(2), 143. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3865123/>, 18.11.2023
- [23] Way, N., Cressen, J., Bodian, S. Justin Preston, J., Nelson, J., and Hughes, D. (2014). It Might Be Nice to Be a Girl . . . Then You Wouldn't Have to Be Emotionless": Boys' Resistance to Norms of Masculinity During Adolescence, *Psychology of Men & Masculinity*, American Psychological Association, Vol. 15, No. 3, 241–252, <https://www.researchgate.net/profile/Niobe-Way/publication/266967910>, 18.11.2023
- [24] White, P. Gill. (2006). *Sibling Grief: Healing After the Death of a Sister Or Brother*, iUniverse, M05 1, <https://books.google.com>, 19.11.2023

Извори на кирилица:

- [1] Вулићевић, М. (2018). Интервју: Јасминка Петровић, „Моји јунаци падају и устају, али не одустају“, 24.01.2018, <https://www.politika.rs/scc/clanak/397048/Moji-junaci-padaju-i-ustaju-ali-ne-odustaju> , 14.11.2023
- [2] Петровић, Ј. (2020). Сè е во ред, Арс Ламина-публикации, Либи, Скопје.
- [3] Сотировска, Р. (2021). Врсничко насилство (булинг- bullying), Организација на жените на општина Свети Николе, 04.11.2021, <https://womsvetnikole.org.mk/public/vrsnichko-nasilstvo-buling-bullying>, 18.11.2023

TRAUMA, LOSS AND MEMORY: HAUNTINGS IN COLERIDGE'S "RIME" AND BYRON'S "GIAOUR"

Natalija Pop Zarieva¹, Krste Iliev², Dragan Donev³

¹Faculty of Philology, University Goce Delcev - Stip
natalija.popzarieva@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, University Goce Delcev - Stip
krste.iliev@ugd.edu.mk

³Faculty of Philology, University Goce Delcev - Stip
dragan.donev@ugd.edu.mk

Abstract: This paper delves into the traumatic experiences of the central characters in Samuel Taylor Coleridge's *Rime of the Ancient Mariner* and George Gordon Byron's *The Giaour*, positioning these works as compelling narratives of trauma. By examining the Mariner's guilt-ridden journey and the Giaour's vengeful quest, the paper explores how these figures' transgressions and subsequent losses shape their identities and the ways in which they navigate their traumatic experiences. The paper will consider the role of memory in both poems, analyzing how the characters' recollections of past events haunt them and contribute to their ongoing suffering. Additionally, it will investigate the concept of redemption, examining whether the Mariner and Giaour are able to find solace or healing through their narratives. Ultimately, this paper aims to shed light on the complex ways in which trauma can be expressed and processed through literary texts, offering valuable insights into the human experience of suffering and resilience.

Key words: *transgression, trauma, loss, memory, narrative, identity.*

Introduction

Originating from the Greek word for "wound," "trauma" originally referred to a physical injury rather than a psychological one. Although its roots are in medicine, the concept of trauma began to gain prominence in literary studies in the 1990s, notably through works like Dominick LaCapra's *Representing the Holocaust: History, Theory, Trauma* (1994), Cathy Caruth's *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History* (1995) and Vander-Kolk *The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma* (1996). Additional writings by Ronald Granofsky (2012), Hartman (1995), and others further integrated the term into the humanities. In literature, trauma often serves to give voice to experiences that are not entirely understood or expressible. The American Psychological Association defines trauma as: "An emotional response to a terrible event like an accident, rape, or natural disaster. It can also be caused by repeated exposure to stressful events..." (APA,

2023) Whereas, the clinical definition given by American Psychiatric Association is: “A deeply distressing or disturbing experience.” (DSM-5, 2013). This paper offers a reading of the above mentioned texts by Coleridge and Byron from the lens of traumatic experience and trauma narratives.

At first glance *The Rime of the Ancient Mariner* and *The Giaour* works are utterly dissimilar in their setting, style, theme and characters. The former revolves around an ambiguous sea voyage with a violent climax event: the old Mariner shoots an albatross—an action that is followed by multiple deaths on the ship and perpetual suffering for the Mariner. *The Giaour*, on the other hand, is set somewhere in the Ottoman empire, the region of Morea, now modern Greece, and rests upon a love triangle between the Turkish chief Hassan, Leila—one of the women from his harem and the Giaour, a character who has no name, but as his nickname suggests someone who is ‘the other’ in the Muslim world. The plot reaches its climax when the Giaour kills Hassan to avenge the death of Leila, who was purportedly drowned by Hassan’s men for her infidelity. The title characters’ lives seem distinct and unparalleled, but they share multiple experiences: both are transgressors who are guilt-ridden, and experience anguish in physical and psychological sense, which makes them relate their story to a listener. We propose that the main characters in both texts have undergone trauma, and their depiction of their surroundings illustrates the impact of these events on them. However, the protagonists show different ways of coping with the traumatic experience. The Mariner grapples with his guilt over killing the albatross and subsequently his crewmates, which he expresses repeatedly as a means of reconciliation: the whole poem is voicing his narrative over and over again. The Giaour is “locked in a closed loop of time” (Lussier, p. 108) and “this disconnection of the Giaour from time through entrapment in memory splits off his universe from that of others, leaving him enfolded within an eddy of spacetime” (p. 112). Lussier further explains, “What the present moment writes on the Giaour’s countenance will only be strengthened with time” (2000, p. 114). This paper seeks to explore how Coleridge’s Mariner and Byron’s Giaour both experience trauma, yet diverge in their approaches to overcoming it.

Coleridge’s Ghostly Mariner

Both texts present the story after the great traumatic event has finished and the characters deal with trauma through storytelling- offering their perspective of the events that led to the traumatic experience and the trauma itself, so we are focusing on the story of the Mariner in Coleridge’s poem and the story that Byron’s Giaour relates to the Friar during his final days in the monastery, and their difficulty to comprehend the traumatic events. The first question that needs to be addressed is what are the traumas of the Mariner and Giaour essentially.

The reasons for the Mariner’s trauma appear to be ambiguous. It is a fact that he experienced many distressing experiences on his journey: from the ship being

stuck in the ocean without water, then being entrapped in the frozen icy waters; the uncanny figures of death and life-in-death followed by him biting of his arm; the ensuing inexplicable sudden deaths of all the crew; and finally leading to the sinking of the ship. Despite the continuous stressful experiences, some of them do not have direct connection to the basis of the story. We can include, in effect, three overwhelming traumatic events that befall the Mariner on his journey: the action of killing the albatross, the appearance of the spectral figures, and the deaths of the Mariner's shipmates. The anticipation of the uncanny can provoke terror that can be traumatic experience, but it can be excluded as it has a metaphorical significance and acts as a plot mechanism to propel the action. These multiple traumas impose the question whether the Mariner's actions reflect a Christian view of trauma, which is most commonly explored by critics, where the guilt of/over a sin leads to confession, penance, and redemption, or if the reason for his guilt may be found in the collective deaths that he witnessed but survived. The shooting of the albatross is the Mariner's transgression and is often considered the central traumatic event. What is true is that it triggers a chain reaction of suffering, guilt, and isolation, but close reading of the text does not reveal signs of great shock after the Mariner committed it. What we witness is the sailors looking at him with blame in their eyes

"And I had done a hellish thing,
And it would work 'em woe:
For all averred, I had killed the bird
That made the breeze to blow." (lines 91-94)

A few lines below, the Mariner reiterates the premise that he had killed the bird, but this time there is no blame as the bird had brought them bad weather: "Then all averred, I had killed the bird/ That brought the fog and mist." (lines 93-4) The Mariner does confirm the fact that he felt guilt over this deed, but because the other sailors judged him: what evil looks/ Had I from old and young! /Instead of the cross, the Albatross/ About my neck was hung," (lines 139-42) and bearing the albatross on his neck is symbolic representation of his guilt. The first signs of internal suffering and trauma, in fact, appear just after the death of the two-hundred sailors.

"Alone, alone, all, all alone,
Alone on a wide sea!
And never a saint took pity on
My soul in agony.

The many men, so beautiful!
And they all dead did lie:
And a thousand slimy things
Lived on; and so did I." (lines 233-40)

This paper proposes that the major traumatic experience is engendered because of the sight of all the dead men lying next to his feet, and he is left as a sole survivor. The author uses poetic irony to depict the Mariner's guilt by emphasizing the beauty of the dead bodies and the Mariner who continues to live like the "slimy things" in the sea. In the dead men's eyes, he can see the curse which is more horrible than "an orphan's curse." Albeit, we are led to assume they curse him for killing the albatross, it is never definitive that there is a causal link between the death of the albatross and the sailors' death. Especially having in mind that the determining moment of the sailors' life and death depends solely on pure luck — a die game between two spectral figures. Thus, a reasonable conclusion is that they blame him for staying alive, whereas they need to die. Or rather, he "sees" the blame in their eyes. But when it comes to perception, it can be an elusive experience that is idiosyncratic of the perceiver. The emphasis on the visual proof of his guilt: "Seven days, seven nights, I saw that curse, /And, yet I could not die," (lines 262-4) rather affirms his own guilt-ridden feelings as a response to the traumatic incident— known as the guilt of the survivor. The feeling of guilt associated with trauma often fuels intrusive memories, bringing the horrific event back to the forefront of a survivor's mind. According to Cathy Caruth (Trauma: Explorations in Memory,) "Perhaps the most striking feature of traumatic recollection is the fact that it is not a simple memory." (1995, p. 151) APA lists intrusive thoughts in the form of repeated, involuntary memories of the traumatic event as the first symptom of trauma (DSM-5, Fifth Edition). The whole poem is in fact a narrative based on the Mariner's memory. The Mariner starts his narrative in an eerie manner: "There was a ship," (Line 1) he says, intersecting the three wedding guests on their way to a wedding ceremony. They don't know him, he does not know them, but he addresses only one of them, or does he only feel the need to relate his traumatic experience to whoever seems to listen? When the Wedding guest asks him why he looks so pale, the old sailor replies: "With my cross-bow/ I shot the ALBATROSS" (lines 81-2). Blaming oneself or others for the trauma is considered as a consequence of trauma (DSM-5, Fifth Edition). The response does not seem to be adequate to the question and does not offer complete understanding for his paleness. Here, we examine *The Rime of the Ancient Mariner* with a focus on the challenges the Mariner faces in crafting a cohesive and meaningful narrative to elucidate his traumatic experiences. When he swoons, he hears two voices:

"But ere my living life returned,
I heard and in my soul discerned
Two voices in the air.
'Is it he?' quoth one, 'Is this the man?
By him who died on cross,
With his cruel bow he laid full low
The harmless Albatross." (lines 396-402)

The lines are incomprehensible as to what is happening: who the voices are, what the association with the one who died on the cross is, or how these are linked to killing the albatross. Distressing dreams and flashbacks of the traumatic event are common effects according to APA (DSM-5, Fifth Edition). From an aesthetic point of view, we can make a symbolic significance, but as a narrative memory it is illogical, unclear and inconceivable. Narrative memory comprises mental constructions that individuals employ to comprehend their experiences (Janet, as cited in Caruth, 1995 pp. 153). According to Janet, the seamless integration of experiences into established mental frameworks is influenced by the subjective evaluation of the unfolding events. Familiar and anticipated experiences are effortlessly incorporated into existing cognitive structures without requiring conscious attention to specific details. In contrast, unsettling or unfamiliar experiences may not readily conform to pre-existing cognitive frameworks. Instead, they might be recalled with heightened vividness or may resist complete assimilation into the existing mental structures. When we first meet the Mariner, all the traumatic events have finished. The story he tells the Wedding guest is him reliving the past again. Yet, the trauma disrupts the Mariner's memory, leading to fragmented and distorted recollections of the events. His hallucinations, such as the skeletal sailors and the water snakes, the voices that he hears when he loses conscience, further blur the lines between reality and his internal torment. Nevertheless, his compulsion to tell his story is both a burden and a form of healing. By reliving the trauma, he seeks to understand it and find forgiveness.

The Mariner, undergoing through traumatic experiences, tries to define himself according to the experience. When he unwarily blesses the slimy creatures in the sea, a Christian act of blessing and love towards all beings on Earth is enacted. Coleridge does not fail to make it ambiguous, though, as within the sea snakes there lies the symbol of the Biblical snake and its alignment with evil and the originators of sin on Earth. Thus, the Mariner's blessing, parallels invocation of evil powers, such ones for example that will help him stay alive when the ship sinks or keep the Wedding guest hear his story despite him wanting to be part of the wedding, and afterwards leave him a "sadder" person. In his trauma narrative, he often recalls the blame in the sailor's eyes, and guilt overwhelms his entire being, so he wishes his own death and identifies himself to a person who would rather die. Guilt is one of the symptoms for PTSD listed in APA. His narrative reveals him as a bold Mariner "happily" sailing on the first voyage into the unknown waters, to an active destroyer of a "Christian soul", then performing a dynamic self-biting act to save the ship, and lastly claiming that the best thing in life is to be with people "To walk together to the kirk, /And all together pray." (lines 604-5) Whereas, what we actually see is a character who is not part of community, on the contrary, prevents the Wedding guest to attend the social ceremony. As we listen to the Mariner telling his story, we witness as he undergoes a significant internal transformation rather than a clear-cut shift in external identity. His perspective changes from jovial sailor to burdened soul— after killing the Albatross,

he becomes ostracized and haunted by guilt. He showed the sin of arrogance and defiance towards nature and the divine by killing the Albatross. But after facing punishment and witnessing the death of his crew, he develops a deep respect for the natural order and a fear of God's power. Through his narrative we see him as an isolated wonderer unable to find solace due to his burden. However, through sharing his story and finding a sympathetic listener, he starts the path towards redemption. He doesn't assume a new social role, but his experiences fundamentally alter his perception of himself and the world. He becomes a marked man, forever haunted by the past but striving for forgiveness.

Byron and the Haunted Giaour

The Giaour is acknowledged as a Byronic poem notable for its romantic and tragic themes. It tells the story of a doomed love affair between a Christian man and a Muslim woman, set against the backdrop of the Ottoman Empire. The poem is rich in themes of love, revenge, and the supernatural, with the Giaour seeking vengeance for Leila's death and ultimately facing a curse that turns him into a vampire-like figure, condemned to eternal suffering. While explaining the Giaour's transformation after the traumatic experience, Jerome McGann (*Fiery Dust*) refers to the "hereditary character" of the curse set on him and clarifies that it is congenital, and as such implies a physical indication of the curse, and thus he concurs that Byron wanted to depict the Giaour's transformation as actually a physical one, hence the "outward sign of the Giaour's own sickness" (1968, p. 160). The "sickness" of the Giaour he points to highlight his inability to escape the haunting memories of his past transgression.

Coleridge and Byron obscurely depict the theme of the power of speech, as a basic human potential to communicate, and the lack of it. The Mariner cannot stop telling the story once he feels the urge to start, whereas the Giaour's inability to speak is another post-traumatic effect prefigured in the fisherman's curse "Nor ear can hear, nor tongue can tell" (line 754). If this is literally read, the curse that induces his vampirism suspends some of his human capacities, such as the ability of expression, but also experiencing trauma can manifest itself in speech disorders or inability to speak. After joining the monastery, he is "Condemn'd to meditate and gaze" (line 993). APA lists avoidance symptoms found in people with a traumatic experience, such as avoiding people, places, and activities. It takes more than six years for the friar to hear his voice in his final speech, and he starts with the assertion of Leila's death, but then moves to his inability to utter the monstrous way of her death: "I dare not tell thee how" (line 1056). His speech oscillates between emotional revelations and silence: "I cannot prate in puling strain" (line 1103). The psychological pain he suffers cannot be explained in words; it can only be seen in his contorted lips: "Lips taught to writhe, but not complain" (line 1106). The Giaour explains: "T's true, I could not wine nor sigh" (line 1112). The traumatic experience of the Giaour has

robbed him of the ability of expression. The poem makes veiled connection between the Giaour's traumatic experience, as represented in the horror of Leila's death and the paradoxical nature of trauma with problems of memory and representation. That is why the Giaour recollects, "They told me 'twas a hideous tale! / I'd tell it but my tongue would fail" (lines 1308-9). The Giaour's reduced power of speech, as a living dead, is a confession of a traumatic experience and is similar to the Mariner's inability to speak in the encounter of the Life-in-Death figure. When the Giaour joins the monastery, it is in his eyes that the friars can read about his nature and his life. The reference to his dilated eye could as well be read as a dilated pupil of the eye, which happens in a state of shock or fear. When he meets the friars, his eyes have the effect of horror, which perplexes the observers: "As if that eye and bitter smile / Transferred to others fear and guile" (lines 848-9). The eyes of the Giaour bear more significance and add meaning to his suspended speech power. In Byron the eyes tell the trauma narrative.

The themes of memory and absence are closely intertwined, with memory serving as a constant reminder of what is absent—Leila, and absence fuelling the protagonist's grief and longing. Haunted by the past, the Giaour is tormented by the memories of his lost love, Leila. These memories are vivid and intrusive, causing him immense pain and preventing him from finding peace. The poem is filled with allusions to these memories, such as: "He dreamt of Leila's eye" (line 264); and "He saw again the dark-blue eye" (line 786). The Giaour's narration is filled with flashbacks and remembrances. He constantly relives the events that led to Leila's death, dwelling on every detail. The absence of Leila and everything she represented motivates the Giaour to recount his tale. He narrates his story as a way to keep her memory alive and to seek some kind of solace through the act of storytelling. People with PTSD are diagnosed with persistent feelings of fear, horror, anger, guilt, or shame, listed under negative emotional state in DSM-5. The Giaour is consumed by anger towards Hassan, the man who caused him to lose Leila, mixed with guilt over his crimes, which is a constant torment, leading to self-loathing and a desire for punishment. He feels loss of interest in everyday activities in the monastery, never takes part in the sermons or talks to the friars. He is emotionally estranged from the life and people in the monastery even to the extent of emotional numbness. Trying to escape the tumult of the emotional conflict he seeks forgetfulness: "To rest, but not to feel 'tis rest." The Giaour's emotional state progresses to becoming self-destructive in a way that he closes himself completely from the world and awaits his own death, living a life of a vampire in which he is alive but already dead.

My memory now is but a tomb
Of joys now dead- my hope - their doom-
Though better to have died with those
Than bear a life of lingering woes- (lines 1000- 1003)

His melancholic yearning for death in which he will be joined with his beloved is a symptom of worsening of his emotional state. Melancholy is a term that has been used throughout history to describe a state of sadness or depression. In the case of the Giaour, the way he manages his trauma by silence, constant feeling of guilt, but no remorse for killing Hassan, keeps him in state which deteriorates his mental health and does not offer a way out, except for death.

Conclusion

Both *The Giaour* and *The Rime of the Ancient Mariner* explore the powerful and complex role of memory in grappling with trauma and loss. The poems feature protagonists haunted by traumatic pasts: the Giaour is driven by vengeance for the loss of his beloved, while the Mariner is cursed to wander the earth retelling his story and reliving his trauma. In both cases, memory is a source of torment, forcing them to relive their painful experience. Their memory is fragmented and unreliable. Both poems depict memory as broken and unreliable. The Giaour's memories are filled with gaps and contradictions, reflecting the unreliability of his narrator. Similarly, the Mariner's story is distorted by trauma and hallucinations, making it difficult to discern truth from fiction. In these romantic texts memory serves as a tool for vengeance or redemption: In *The Giaour*, memory is used as a tool for vengeance, driving the protagonist's destructive actions. In contrast, memory in *The Rime of the Ancient Mariner* ultimately leads to redemption, as the Mariner confronts his guilt and seeks forgiveness, which ultimately leads to forgiveness and reconnecting with the natural world. While both *The Giaour* and *The Rime of the Ancient Mariner* explore the painful and transformative power of memory, they do so in distinct ways. *The Giaour* focuses on the destructive potential of memory, while *The Rime of the Ancient Mariner* offers a more hopeful vision of memory as a catalyst for healing and redemption. Ultimately, both poems remind us of the profound impact that memory has on our lives and the importance of confronting our past in order to move forward.

References:

- [1] Caruth, C. (1996). *Trauma: Explorations in Memory*. John Hopkins University Press.
- [2] Coleridge, S. T. (1857). *The Rime of the Ancient Mariner*. London, UK: R. Clay Printer.
- [3] Granofsky, R. (2012) *The Trauma Novel: Contemporary Symbolic Depictions of Collective Disaster*. Peter Lang Publishing.
- [4] Hartman, G. H. (1995). On Traumatic Knowledge and Literary Studies. *New Literary History* 26(3), 537-63.
- [5] La Capra, D. (1999). Trauma, Absence, Loss. *Cultural Inquiry* 25(4), 696-727.
- [6] Lussier, M. S. (2000). *Romantic Dynamics: The Poetics of Physicality. Romanticism in Perspective: Texts, Cultures, Histories) 2000th Edition*. Basingstoke. U.K.: Palgrave Macmillan.

- [7] McGann, J. (1968). *Fiery Dust: Byron's Poetic Development*. Chicago: University of Chicago Press.
- [8] The American Psychiatric Association (APA) (2023). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5)*
- [9] Vander-Kolk, B. A. (1996). The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma. In C. Caruth (Ed.) *Trauma: Explorations in Memory*. Baltimore: Maryland. Johns Hopkins University Press.

Кулѣура / Culture

MUSEUM ARCHITECTURE AND PLACE: THE IDEA OF GROWTH IN MUSEUM DESIGN

Ana Velinova¹

¹University American College, Skopje
velinova@uacs.edu.mk

Abstract: The paper reviews the aspect of place in the design of museum architecture, and presents two cases of linear composition addressing the idea of growth. The first reviewed case is Le Corbusier's idea for a "Museum of Unlimited Growth", and the second case is the "Louisiana Museum of Modern Art" designed by architects Jørgen Bo and Wilhelm Wohlert. In the first case, the place serves as a background to the design of the museum. In the second case, the place appears as instrumental in the design of the museum.

Keywords: *museum architecture; museum design; linear composition; growth; place.*

Introduction: Museum architecture

Museum architecture is the final component that shapes the modern notion of the museum. The modern museum appears in the process of transformation from a private collection towards public collection and public institution, and in this process the museum's immanent features are distinguished. Private collections introduce the problem of organization and display, the institutionalization and the transition from the private to the public domain introduce the problem of spatiality and circulation. The museum as type emerges in relation to these features (the organization and circulation), and also entails the representativeness of the museum architecture (including the elements of the entrance, the center, the façade) as part of a corresponding wider context (Giebelhausen, 2006).

The museum typology based on the linear circulation will prevail as an organizational pattern, and has been subject to interpretations throughout the history of museum architecture. Two such linear compositions are Le Corbusier's idea for a "Museum of Unlimited Growth", and the Louisiana Museum of Modern Art designed by architects Jørgen Bo and Wilhelm Wohlert, and both address the idea of growth and the aspect of place in the museum design.

Place as a background to museum design: the case of the “Museum of Unlimited Growth”

In terms of typological interpretation, in Le Corbusier's idea for a “Museum of Unlimited Growth”, the linear circulation through space generates the structure of the museum. This idea is developed from Le Corbusier's previous project named “World Museum” from 1929, designed for Paul Otlet's “Mundaneum” (Rayward, 1975). The Mundaneum was imagined as “International center for the storage and dissemination of knowledge” (Rayward, 1975, p. 288). Paul Otlet's Mundaneum and Le Corbusier's World Museum were imagined as spatial systems similar to the ancient mnemonic systems (Van Acker, 2012). These mnemonic systems are based on visual organization and display of knowledge — studies show the association of mnemonic systems to the organization of collections (Yates, 1966; Hooper-Greenhill, 1992). “In the article that he co-authored with Otlet on the Mundaneum (1928), Le Corbusier described the human being's function as the one of an architect: to organize. In Otlet's scheme too, the art of the architect is the art of organization.” (Rieusset-Lemarié, 1997, p. 307) Otlet described the World Museum as “a world in miniature, a cosmoscope allowing one to see and understand Man, Society and the Universe,” or “one point on the globe where the meaning of the world may be perceived and understood” (Rayward, 1975, pp. 193-194; Corbusier, 1910 - 1929, p. 190). The model for this museum was the ziggurat, the linear circulation develops from the top to the bottom in three naves (Curtis, 1986, p. 90; von Moos, 2009, p. 235; Rayward, 1975, p. 192). In 1912 Otlet proposed the International Museum organized in three parts: “general, subject sections and national sections” (Rayward, 1975, p. 192). They “juxtapose the artistic creation of man, historical facts, geographical context” (von Moos, 2009, p. 235).

In the project for the Museum of Unlimited Growth (1939), the idea of a chronological flow of the museum display finds an appropriate reflection in the organization of the museum, as a spiral structure that develops with continuous linear unfolding around an open central square. The whole structure is placed above the surface of the terrain on pilotis. This structure would allow the museum to grow infinitely and upgrade its collections through time and in space. One research makes parallel with the organic structure based on “growth and transformation in nature in mathematical terms”—the research suggests the influence from D'Arcy Thompson's book “On Growth and Form” (Curtis, 1986, p. 117). Therefore, the proposed place for the museum is nature, the open space. The museum is described as “idea type” with the “architectural language and internal rules” of Le Corbusier (Curtis, 1986, p. 117).

Two typological elements of the museum composition overlap - the entrance is the center of the composition. The appearance of the museum is formed by a continuous volume that emphasizes the analogy between function and form. The background of the museum design is nature—the ideal place for unlimited growth of the museum.

Place as instrumental in the museum design: the case of the Louisiana Museum of Modern Art

The relation of the museum with the place, precisely with the natural surrounding, is emphasized in the example of the Louisiana Museum of Modern Art in Humlebæk, Denmark. The Louisiana Museum was founded by Knud W. Jensen. The museum was built in several phases, designed by architects Jørgen Bo and Wilhelm Wohlert as addition to the villa on site (Figure 1.- 1). It was first opened in 1958 (the North Wing) (Figure 1.- 2), in 1971 was opened the West Wing (Figure 1.- 3) in 1976 the Concert Hall (Figure 1.- 4), in 1982 was opened the South Wing (Figure 1.- 5), in 1991 the East Wing (Figure 1.- 6), and in 1994 was added the Children's Wing (Figure 1.- 7) (*Louisiana Museum of Modern Art*, retrieved March 20th, 2023). The collection and presentation of the museum is defined with permanent displays (Giacometti Hall, Jorn Hall in the North Wing) and rotating displays of modern and contemporary art (*Louisiana Museum of Modern Art*, retrieved August 28th, 2024).

The museum building, which is based on the linear circulation, is developed with the addition of the museum's wings. The wings are spatially organized with corridors and pavilions that are connected to each other. With the construction of all the wings of the museum, a continuous circulation is established throughout the museum. All the wings of the museum are designed in relation to the place - they are adapted to the boundaries and the topography of the site and enable views to the central open space. The entrance to the museum is through the existing villa on site.

Figure 1. Plan of the Louisiana Museum of Modern Art. (1- villa / entrance; 2 - North Wing; 3 - West Wing; 4 - Concert Hall; 5 - South Wing; 6 - East Wing (built under the terrain); 7 - Children's Wing; 8 - Sculpture Park)

Two typological elements of the museum can be observed in relation to place—the linear circulation and the central space. The museum is organized through linear spatial extensions adapted to the natural surroundings. The central space of the composition is the open space which is one of the motives of the museum. The open space is part of the museum content—it is a Sculpture Park (Figure 1.- 8), as a complement to the interior display. The connection to the Sculpture Park is made possible from several positions of the museum building. The relation to the place where the museum is built is also emphasized by the materialization of the museum building—the glass surfaces enable a visual connection with the natural surroundings.

Conclusion

The paper reviews the aspect of place in the design of museum architecture, and presents two cases of linear composition addressing the idea of growth. In addition, through these two cases, the paper has reviewed typological elements of the museum composition, such as organization and circulation, entrance, center, façade and appearance, and their design in relation to the place. In the first case—the project for the Museum of Unlimited Growth—the neutral place serves as the background to the design of the museum. In the second case—the Louisiana Museum of Modern Art—the specific place appears as instrumental in the design of the museum.

The presented museums are organized through linear circulation. The museum compositions are reviewed in relation to place—the neutral place in the first case and the specific place in the second case. In the first case, the linear composition is developed around the central space and can grow infinitely. In the second case, the composition is developed by adding the new wings of the museum to the boundaries of the site and forming a circular trajectory. The center of the museum composition is treated differently in the reviewed museums. In the first case, the entrance marks the center of the museum. Placing the museum above the ground allows the access and entrance to be the center from which the composition can grow. In the second case, the center is an open space with open-air museum program. The access and entrance to the museum is through the existing villa to which the wings of the museum are added.

The appearance of the museums differs in both cases. In the first case, the analogy of the function and form of the museum is recognized in the geometry of the museum, with identical facades. In the second case, the visual relation to place is emphasized with glass surfaces and with galleries built under the terrain to preserve the existing views.

References :

- [1] Corbusier, L. (1910 - 1929). *Oeuvre complète* (Vol. 1). Les Éditions d'Architecture.
- [2] Curtis, W. J. (1986). *Le Corbusier: Ideas and Forms*. London: Phaidon.
- [3] Giebelhausen, M. (2006). The Architecture is the Museum. In J. Marstine (Ed.), *New Museum Theory and Practice* (pp. 41 - 63). Oxford: Blackwell Publishing.
- [4] Hooper-Greenhill, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. London and New York: Routledge.
- [5] *Louisiana Museum of Modern Art*. Retrieved March 20th, 2023, from <https://louisiana.dk/en/museum/architecture/>
- [6] *Louisiana Museum of Modern Art*. Retrieved August 28th, 2024, from <https://louisiana.dk/en/museum/collection/>
- [7] Rayward, B. W. (1975). *The Universe of Information. The Work of Paul Otlet for Documentation and International Organization*. Moskow: VINITI.
- [8] Rieusset-Lemarié, I. (1997). P. Otlet's Mundaneum and the International Perspective in the History of Documentation and Information Science. *Journal of the American Society for Information Science*, 48(4), 301 - 309.
- [9] Van Acker, W. (2012). Architectural Metaphors of Knowledge: The Mundaneum Designs of Maurice Heymans, Paul Otlet, and Le Corbusier. *Library Trends*, 61(2), 371 - 396.
- [10] von Moos, S. (2009). *Le Corbusier: Elements of a Synthesis*. Rotterdam: OIO Publishers.
- [11] Yates, F. A. (1966). *The Art of Memory*. London and New York: Routledge.

EUROPEAN FASHION FIGURES IN AMERICAN BIOFICTIONS**Marija Krsteva¹**¹Faculty of Philology, University Goce Delcev - Stip
marija.krsteva@ugd.edu.mk

Abstract: The aim of this paper is to analyze a specific type of American biographical fictions dealing with the presentation of the lives of various famous European persons from different time periods. The past few decades note a growing trend of writing and publishing biofictions. A curious aspect of this trend is the appearance of biofictions written by American authors that tell the story of artists, actors, actresses, presidents, scientists, writers etc. originating from Europe. By definition, biofictions underline the connection between fiction, biography, and autobiography by developing texts that are “both self-reflexive and yet paradoxically also lay claim to historical events and personages” (Hutcheon 2003: 5). The process of creating such texts involves various adoptions of facts, fictional characters, literary works and practices, themes and subjects, which are re-ordered in a constantly changing world of doubling, mirror reflections and perspectives. In this way a unique concept of the times and places on another continent are created from American cultural standpoint. This paper particularly examines the biofiction narratives on fashion and European fashion designers with international fame.

Key words: *American biofictions, European fashion figures, factual, fictional, presentation*

Introduction

The biographical fiction as a hybrid genre of life-writing uses life stories as plot lines underlining different aspects of the time and period of the people turned characters. The past few decades saw a rise in the writing, publishing and translation of biofictions all over the world turning it into one of the most popular literary genres. Postmodern biofictions encompass a wide range of terms to denote the genre play such as “historiographic metafiction” (Hutcheon 2003), “literary biography” (Benton 2009), “autobiographication” and “autofiction” (Saunders 2010:7) or “fictional biography”, “biofiction”, “fictional metabiography”, “the biographical novel” and “biographical fiction”. (In Viljoen 2013:155). The study of biofictions analyzes the narrative techniques used by the different writers to create new genre forms in life-writing. These forms are usually closely connected to the processes of hybridization, bending of boundaries and blending of characteristics. In other words, these narratives show a unique the genre play that has become an inherent feature of postmodern writing, often associated with specific forms of textuality. Generally

speaking, contemporary self-reflexive historiographic metafiction subverts the view of history as a coherent inscription of unified subjectivity. The questions of how the issues of narrative representation, textuality, subjectivity and ideology are dealt with in the postmodern combinations of fiction, non-fiction and history are the center of biofiction investigation. The complex creative process often involves intertextuality, intertextual parody, palimpsest, borrowing or plagiarism in an ever-expanding intertextual network.

American biofictions and European fashion figures

A particular case of biofiction writing can be noted with the appearance of international and transcontinental biofiction featuring authors from one country writing and representing public figures from other countries in the world. This occurrence exhibits unique perspectives and development in terms of cross-cultural themes and ideas represented as a narrative incorporating both fact and fiction. Since the represented figures are usually of international renown, they are the subject of writing by different authors originating from different countries and cultures. This allows for a comparative study of the global and transcultural outlook in the various narratives dealing with the same subject.

There has been a surge of interlacing life-writing narratives about European fashion industry in recent years. The life stories of Christian Dior, Gabrielle (Coco) Chanel, Carl Lagerfeld have been the subject of various biofictional accounts by different authors. A selection of these involves an Australian author Natasha Lester with her *The Paris Secret* (2020), the German author under the pseudonym Agnes Gabriel with *Mersi Monseur Dior* (2020), then the works about Coco Chanel by the American author Christopher Gortner *Mademoiselle Chanel: A Novel* (2015) and the German author Michelle Marley's *Madeimoslle Coco and the Scent of Love* (2018). The first two authors represent internationally and intercontinentally marked narrative due to the different cultural background of the authors with their subject. Lester, as Australian has lived and worked in Paris.... adopting the French cultural heritage through the intercultural contact in the 21st century. Another product of intercultural and international investigation is Gabriel's biofiction. In line of these narratives are the concurrent accounts of Coco Chanel's life by both American and German authors. Lester's *The Paris Secret* combines fact and fiction drawing on the life of Dior while interweaving a personal story about the WWII. In Marley's book another aspect of the creative life of the designer is connected with a personal account of a young woman turned muse. The life of the other fashion icon in this selection, Coco Chanel is exquisitely told in the biofiction of the American Gortner. Like Paula McLain and Therese Ann Fowler's biofictions about Ernest Hemingway and F. Scott Fitzgerald respectively, Gortner makes use of the fact and fiction duality to portray both the inner and outer world of a stunning woman of strength, determination, passion and artistic vision. The German author Marly tells the story of Coco and her persona

through the story about the invention of the famous Chanel 5 perfume, thus forming another compelling narrative combining fact and fiction of a particular era and a famous persona.

Another type of American imprint on European fashion figures are *Paradise Now – The Extraordinary Life of Karl Lagerfeld* (2023) by William Middleton and Jerry Oppenheimer's *Front Row: Anna Wintour: The Cool Life and Hot Times of Vogue's Editor in Chief* (2007). These two biographical accounts are also called "investigative biography" and "cultural biography" respectively. Author of numerous biographical accounts of famous personages such as Bill Clinton, Rock Hudson, Martha Stewart, Barbara Walters, Ethel Kennedy, Jerry Seinfeld and the Hilton family. Oppenheimer's unauthorized biography reveals first time accounts about Wintour's life such as Anna's "silver spoon" childhood spent craving time with her father, her rebellious teen years in London, obsessed with fashion, night-clubbing and dating roguish men and her curious marriage to a brilliant child psychiatrist, her role as a mother, and the shocking scandal that led to divorce when she had an affair with a married man among others. Similarly, Middleton, who has lived and worked in Paris and knew Lagerfeld himself puts to the forefront accounts and details of the fashion icon's personal and professional life. These two accounts are culturally colored in its essence. Combining interpretation of fashion trends globally and by telling the life stories of the trend setters comprises the compelling narrative of transcultural and global outlook.

In parallel, an ever-increasing trend of producing movies about European fashion figures is also present. For example, the 2021 star-studded movie *The House of Gucci* directed by Ridley Scott is based on the book *The House of Gucci: A Sensational Story of Murder, Madness, Glamour, and Greed* by Sara Gay Forden published 20 years earlier. The movie made a hit portraying the Gucci dynasty in the framework of crime drama. Similarly, in 2013, television film *The House of Versace* was released directed by Gina Gershon, again based on an earlier book *House of Versace: The Untold Story of Genius, Murder, and Survival* (2010) by Deborah Ball. The film follows the legacy of the talented Italian fashion designer Gianni Versace, his murder and the future of his company. The lives of Coco Chanel and Yves Saint Laurent have also been made into movies such the French 2009 and 2014 movies *Coco before Chanel* and *Saint Laurent* respectively. Both the biofictions and the biopics present the readers and the viewers with new perspectives on past biographical themes.

The life events have been selected through the prism of the 21st perspective and the authors' own personal and professional experiences. The above books are all examples of the blended or hybrid genre of the biofiction with the common engagement of examining the world of fashion that marked the 20th century offering a particular 21st century legacy of it in the form of novelistic writing. The new perspective often with postmodern elements, modes and techniques of writing is yet another rewriting of past within the most recent developments that are shaping the world.

“It is evident that the contemporary way of life and work have brought about multiple worldviews that have challenged tradition and society. Postmodernism reflects those changes and tries to respond to all the challenges in the social, political and philosophical world. However contradictory in its essence, postmodernism can still be put within a certain framework of diverse sets of rules and characteristics. As a key term in contemporary studies in the humanities, postmodernism has been used by media and social science to describe the spirit of the time and the major developments in culture, philosophy and politics. As a result, postmodernism has been defined in respect to different areas and disciplines.” (Krsteva 2023:20).

In the given overview of simultaneous emergence of American authors writing about European fashion figures, many layers of meanings can be discerned. First, the interest in fashion industry can be seen from a historical perspective. The life stories can shift or rediscover tendencies in the world of the fashion designers. In turn, this can have an impact on new trends in the presentation of the world of fashion. The new meanings are therefore created in the process of blending fact and fiction resulting in unique life-writing textuality. In this respect, the above narratives are examples of interculturality and their inherent biopreservational techniques. This type of textuality inherent to biofiction is a process of biofictional preservation, or “biopreservation”. The term “biopreservation” is used to refer to the “literary” preservation of one’s life, and “bio” to refer to the facts of one’s life. Biopreservation can be viewed as an experiment with different postmodern modes and techniques of writing, as a play with generic characteristics. Similar to the process of biopreservation in biochemical laboratories, in the process of literary creation, the authors decide which facts from the biography of their subjects and which traits of their characters they want to preserve and then choose what “literary” “preservatives” to use to create the fictional stories. The end product is a biofiction that illustrates a new vision of the past times. Thus, the term metaphorically refers to the scientific process of biopreservation denoting the unique genre play in postmodern rewriting of the lives of historical figures. (Krsteva 2023:4-5).

The choices the authors made in telling the stories all follow the typical textual creation though biopreservation. As a result, single accounts are made about the same historical figures all underlining and accentuating different meanings and ideas.

When analyzing the narratives with common themes, characters and events, the biopreservation as textuality makes use of a specific textual unit call a biopreservational sequence.

“The unit of the analysis has been defined as a textual unit called a “biopreservation sequence”. This can be seen as the smallest unit of the genre play. The biopreservation sequence is a textual element that forms

part of a narrative element and consists of both factual (archived) and fictional parts. It is transformative and revolutionary, constructing, revising and appropriating different meanings and image presentations. Typically, the biopreservation sequence shapes the narrative presentations of the self, as well as the plot structure out of the predictable situations, episodes, obstacles, conflicts, resolutions, stereotypes, roles, personal qualities, motivations, goals, behavior, themes, topics, subject matter, social, cultural, psychological, professional, political, sexual and moral values, geographical and historical setting and tone available to the author and thus builds up an element of the narrator's identity." (Krsteva 2023: 10-11).

As a result, biofictions contain numerous biopreservation sequences forming a constellation of meanings all participating actively in the shaping of the image of the biographee. Moreover, a whole new world is created or renewed around the life and legacy of the people who dedicated their whole life to leaving an eternal imprint on human fashion design and industry development. Following their life stories in the biographical fictions uniquely influences the reader's views and choices in this respect. Finally, the biofictions define afresh what has already been established in past narratives.

Conclusion

The importance of this type of biofictions is multifaced. First, they pose a specific contribution to world literature. The interchangeable narratives and plot lines across cultures and countries open up a new chapter in world literature, world themes, ideas and understanding. Delving into one both foreign and world subject from different perspectives shows interchangeability and narrative comparison and contrast both for the readers and in literary studies. A reader can get a unique chance to take a look in the same fact and fiction stories told from different angles and perspectives bearing the cultural heritage of the author. Secondly, while embarking on uniquely creative life-writing journeys the biofictions about the fashion figures in Europe pose another significant contribution to the legacy of the worldwide fashion industry. As such the narratives further draw attention and pose questions on the past, the present and the future in this area by re-telling the life stories of the key figures that shaped the fashion world of today. In this way, biofictions can be seen as agents of changes and transformation.

References:

- [1] Benton, Michael (2009). *Literary Biography, an Introduction*. Chichester: Blackwell Publishing.
- [2] Blackmon, Christopher (2023). Biographer William Middleton Thinks Karl Lagerfeld Always Got His Revenge < William Middleton Thinks Karl Lagerfeld Always Got His Revenge (interviewmagazine.com)> last accessed 23.04.2024.

- [3] Hutcheon, Linda (2003). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. New York and London: Routledge.
- [4] Krsteva, Marija (2023). *Towards a Theory of Life-Writing Genre Blending*. New York and London: Routledge.
- [5] Saunders, Max. (2010): *Self-impression: Life writing, Autobiografiction and the Forms of Modern Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- [6] Viljoen, Hein. (Ed.). (2013): *Crossing Borders, Dissolving Boundaries*. Amsterdam: Rodopi Publishers.

